

LES BRIGADES INTERNACIONALS. L'HOSPITAL MILITAR CLÍNICA NÚM. 4 DE S'AGARÓ. BIOGRAFIA DE VUIT BRIGADISTES INTERNACIONALS QUE HI MORIREN. COMMEMORACIÓ DEL 80È ANIVERSARI (1938-2018)

Per Esther Bussot Liñon (*)

(*) estherbussot@gmail.com

RESUM

Les Brigades Internacionals és un fenomen dins la Guerra Civil Espanyola. Milers de voluntaris d'arreu del món s'allistaren per defensar la legítima República Espanyola i ajudar el poble espanyol contra l'alçament militar. Tingueren una participació molt activa en les conteses militars i intervingueren en batalles mítiques, en què sofriren moltes baixes. Els hospitals de sang instal·lats a la rereguarda varen ser especialment importants, ja que permeteren salvar moltes vides. A causa de la pressió de l'exèrcit franquista l'abril del 1938 sobre la zona de llevant

ABSTRACT

The International Brigades were a phenomenon during the Spanish Civil War. Thousands of volunteers from around the world enlisted to defend the legitimate Spanish Republic and to help the Spanish people against a military uprising. These brigades had a high and active participation during legendary battles of the military strife, where there were many casualties. Blood banks at the rear-guard were vital as these saved many lives. Due to the pressure from Franco's army during April 1938 in the area of

es va produir l'evacuació de milers de ferits cap a Catalunya, de manera que es crearen ràpidament hospitals en diferents localitats per donar cabuda als ferits evacuats i els que arribaven del front. Un dels hospitals, la Clínica Militar núm. 4, es va instal·lar a la urbanització de S'Agaró. S'hi registraren vuit defuncions. Aquest treball reconstrueix les seves biografies i és un homenatge a tots ells.

PARAULES CLAU

Brigades Internacionals, brigadistes, hospitals de sang, Guerra Civil 1936-1939, antifeixisme, solidaritat, voluntaris per la llibertat.

the east of Spain, thousands of wounded were evacuated to Catalonia, where new hospitals emerged quickly in different locations to accommodate the wounded who were evacuated from the front. One of the hospitals, the Military Clinic number 4, was placed in an urbanisation in S'Agaró. Eight people died there. This paper reconstructs their biographies and pays tribute to all of them.

KEY WORDS

International Brigades, brigade member, blood bank, Spanish Civil War 1936 to 1939, anti-fascism, solidarity, volunteers for freedom.

QUI EREN LES BRIGADES INTERNACIONALS?

Les Brigades Internacionals (BI) tingueren com a objectiu combatre el creixent feixisme europeu, d'acord amb el compromís de solidaritat i la defensa dels drets i les llibertats dels republicans espanyols. En definitiva, aquesta representava la seva pròpia lluita, els ideals pels quals havien combatut en molts dels seus països de procedència. Varen estar formades per homes i dones, voluntaris tots ells de més de cinquanta països d'arreu del món. Francesos, anglesos, italians, alemanys, belgues, polonesos, russos, iugoslaus, letons, nord-americans, sud-americans, australians..., un contingent format per un nombre d'entre 30.000 i 59.000 voluntaris (Abelló, 2004, p. 190). Segons l'informe de la Societat de Nacions no hi havia hagut mai més de 25.000 internacionals combatent simultàniament. Molts dels voluntaris ja tenien una afinitat ideològica (anarquistes, socialistes, comunistes...) però també hi havia diversitat entre ells i cadascun estava compromès amb els seus ideals. Alguns provenien de països on ja es coneixia el feixisme o el totalitarisme, i molts d'ells eren jueus en lluita contra l'antisemitisme.

Es considera que els primers brigadistes eren atletes que havien de participar en la frustrada Olimpíada Popular de Barcelona del 19 de juliol del 1936. En els primers moments de la guerra, l'estiu del 36, la reacció des de l'exterior fou proveir d'ajuda mèdica i queviures la República, però poc després es varen formar les primeres

unitats de voluntaris disposats a passar la frontera. Aquests primers grups organitzats provenien d'Itàlia, Hongria, Polònia i Alemanya. A partir de la reunió del Komintern a Moscou el setembre del 1938 i com a proposta del Partit Comunista francès es decidí organitzar el reclutament dels voluntaris amb seu internacional a París.

Mentrestant, els governs de França i el Regne Unit volien evitar la internacionalització del conflicte en la Guerra Civil espanyola i varen crear un comitè de no-intervenció (Pacte de No-Intervenció). Es tractava de prohibir l'allistament de voluntaris estrangers en un bàndol o l'altre. Varen subscriure el pacte 27 països, però no el varen respectar ni Alemanya, ni Itàlia ni Portugal pel bàndol dels revoltats ni per l'URSS, que donava suport a la República.

Oficialment, les Brigades Internacionals no varen ser reconegudes per la República fins al 22 de novembre del 1936, però ja a mitjan octubre arribaren els primers voluntaris a Albacete, que fou el centre de reclutament i entrenament de les Brigades. El secretari general de les Brigades Internacionals era el dirigent comunista francès André Marty.

Cada brigada es componia de tres a sis batallons (uns 650 homes) i estaven organitzats en funció de l'idioma. La formació militar que rebien era molt bàsica, de tres setmanes a dos mesos i escaig, de vegades sense prou armes per fer un entrenament real. Tot i la seva inexperiència els enviaren al front com a forces de xoc i això provocà baixes molt considerables a les seves files. Varen participar en totes les batalles mítiques: Madrid, Jarama, Guadalajara, Brunete, Belchite, Terol, Aragó, Ebre. Es calcula que 10.000 voluntaris moriren al front.

El 21 de setembre del 1938, Juan Negrín, president de la República Espanyola, pren la decisió d'evacuar els internacionals arran de les pressions del Comitè de les Nacions, que a mitjan juliol del 1938 obligà a repatriar tots els estrangers de la guerra. Aquest gest va representar per als brigadistes una gran sorpresa i desconcert; no entenien que el govern de la República prengués aquesta decisió després d'haver lluitat tant i haver deixat tantes vides en defensa de la llibertat. El 28 d'octubre del 1938 acomiadaren les Brigades Internacionals a Barcelona amb una gran escenificació d'agraïment als homes i dones que lluitaren fins al darrer moment.

Les evacuacions començaren durant el període de setembre a novembre. Molts d'ells continuaren combatent fins al febrer del 1939, per la impossibilitat de tornar als seus països, atesa la situació

política del moment, com alemanys, italians, polonesos, txecs, ioguslaus, austríacs, hongaresos, jueus... Començava així un altre períple dels combatents per tornar a casa. Molts passaren pels camps de concentració del sud de França i camps nazis, d'altres ja a l'exili directament i els que retornaren als seus països d'origen, en alguns llocs varen ser fins i tot encarcerats, o bé sense feina i sempre més vigilats en les seves accions pels seus propis governs.

Dolores Ibarruri, *La Pasionaria*, els acomiadà amb un discurs titulat *Hasta pronto, hermanos* amb aquestes paraules:

¡Madres!... ¡Mujeres! Cuando los años pasen y las heridas de la guerra se vayan restañando; cuando el recuerdo de los días dolorosos y sangrientos se esfume en un presente de libertad, de paz y de bienestar; cuando los rencores se vayan atenuando y el orgullo de la patria libre sea igualmente sentido por todos los españoles, hablad a vuestros hijos; habladles de estos hombres de las Brigadas Internacionales.

FORMACIÓ DELS HOSPITALS DE LES BRIGADES INTERNACIONALS A CATALUNYA

Els primers dies d'abril del 1938 (9, 10 i 11) començà l'evacuació dels centres hospitalaris de la zona de València per l'acostament de les tropes franquistes cap al Mediterrani, que trencava la zona republicana en dos. S'iniciava així el trasllat a Catalunya de 2.400 malalts i ferits, 900 treballadors mèdics d'hospitals com els de Múrcia, Oriola, Benissa, Gandia, Benicàssim, així com d'altres del centre de la Península (Casañ, 2006, p. 13). En els primers moments es va produir un col·lapse en l'organització del servei sanitari internacional per la rapidesa amb què s'anava evacuant i la gran quantitat de ferits que arribaven en trens hospital i camions. L'únic capaç d'absorbir d'entrada una quantitat ingent de malalts era Mataró. Equips de metges i sanitaris nord-americans dirigits pel Dr. Barsky del Beth Israel Hospital de Nova York i amb l'ajuda del Medical Bureau to Aid Spanish Democracy (Costa Naudó, 2007, p. 1) varen crear una organització per formar una xarxa d'hospitals on destinar els ferits també en funció de la gravetat. D'aquí es crearien els hospitals en diverses localitats de Catalunya: Barcelona, les Planes, Sant Cugat del Vallès, Badalona, Mataró, Caldes de Montbui, Santa Coloma de Farners, Vic, s'Agaró i Moià.

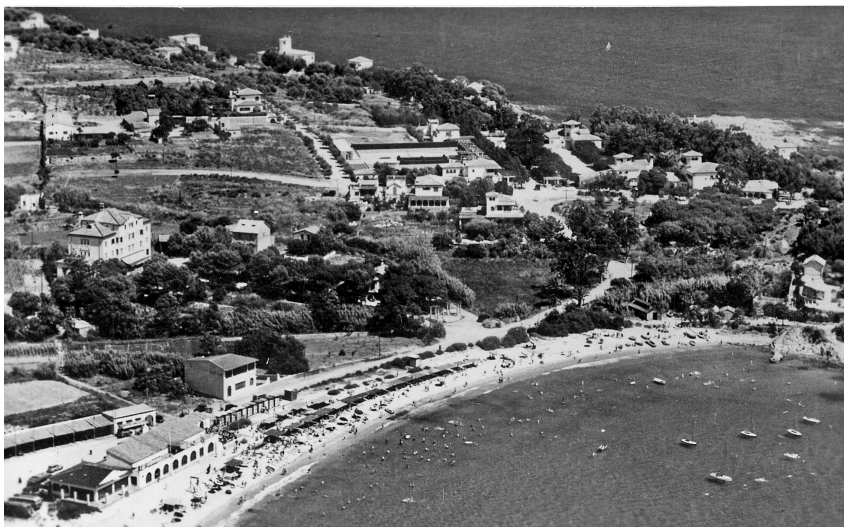

Fig. 1. Vista aèria de Sant Pol-s'Agaró. *Trabajos Aéreos y Fotogramétricos*. 1951-1952. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons Jordi Verrié Faget, reg.23442-1.

LA CREACIÓ DE L'HOSPITAL MILITAR CLÍNICA NÚM. 4 DE S'AGARÓ

La urbanització de s'Agaró (Fig. 1) creada durant els anys vint per Josep Ensesa i Pujades i continuada pel seu fill Josep Ensesa i Gubert amb col·laboració de l'arquitecte Rafael Masó, està situada als límits dels termes municipals de Castell d'Aro i Sant Feliu de Guíxols, connectada per la platja de Sant Pol. La urbanització havia estat projectada com una miniciutat de luxe. S'hi edificaren un conjunt de xalets residencials de *grand-standing*, s'obrí un hostal, La Gavina, es construïren pistes de tennis, places, accessos d'escales i el més important és que s'abastia de serveis essencials com aigua potable, electricitat i telèfon des del 1925 (Vidal, 2015, p. 15). Conscients de la importància del transport, havien asfaltat les entrades i creat cotxeres al costat dels banys. La via terrestre ofería connexions amb la línia d'autobusos, que havia estat creada expressament per unir Barcelona amb s'Agaró. La combinació de tren entre Barcelona i Caldes enllaçava amb la línia d'autobusos Pullmann, i creava així una xarxa de comunicacions entre poblacions que acostaven els estiuejants a la platja i a la urbanització. El tren també va ser una via de transport molt important per al desplaçament dels clients. El Carrilet tenia un baixador a s'Agaró que permetia baixar abans

d'arribar a l'estació de Sant Feliu de Guíxols. També s'havien establert viatges des de Barcelona amb vapor a càrrec de la Companyia Transmediterrània.

El 1935 en la propaganda de la cadena d'hotels HUSA (Hoteles Unidos, SA), "*la organización hotelera más importante de España*", apareixien els dos hotels de s'Agaró: Hostal de La Gavina, amb 60 habitacions i 30 banys, i l'Hotel de La Platja, amb 50 habitacions i 20 banys.¹ L'Hotel de La Platja, anomenat així a partir del 1935 amb la reinauguració del nou propietari Josep Ensesa, corresponia a l'antic Hotel Monumental, inaugurat el 1930, propietat d'Antoni Montseny. Als anys 80 del segle passat es reinaugurà amb el nom d'Hotel S'Agaró. Aquest matís de la recerca vol aclarir la confusió que de vegades es crea amb relació a la identificació de l'Hotel Monumental amb l'Hotel La Gavina.

Totes aquestes infraestructures desenvolupades no passaren inadvertides a l'hora d'establir-hi un hospital amb un conjunt de xarxes de comunicacions ferroviàries, marítimes i terrestres per traslladar i moure les evacuacions de malalts i d'efectius a una distància no menyspreable de la frontera francesa. La ubicació també resultà ideal per la seva capacitat entre hotels, cases, restaurants i el seu entorn tranquil i separat de les poblacions veïnes.

El Dr. Becker dels serveis sanitaris internacionals, que provenia de l'Hospital de Benicàssim, i els seus ajudants serien els que en un inici organitzaren l'hospital que es muntà a la urbanització de s'Agaró amb 500 llits (Casañ, 2006, p. 13). Fou dirigit per les Brigades Internacionals i se'l conegué com a Hospital Americà Clínica núm. 4 de s'Agaró o també Hospital Militar de les Brigades Internacionals de s'Agaró.

La situació geogràfica de s'Agaró, més a prop de la frontera, feia que l'Hospital Militar fos apropiat com a lloc per acollir els ferits, convalescents i malalts del front, molt possiblement ja declarats inútils i/o pendants de repatriació als seus països.

Deu dies després de l'arribada dels evacuats a Catalunya, el 24 d'abril del 1938, l'Ajuntament de Castell d'Aro dicta un acte en què el consistori fou requerit per la direcció de les Brigades Internacionals hostatjades a s'Agaró² perquè es facilitessin matalassos destinats als ferits i mutilats de guerra. Atès el caràcter d'emergència,

1. *Revista de S'Agaró*, 1935, p. 51.

2. AMCP, registre de sortides, llibre de correspondència Ajuntament, núm. ordre 128.

l'Ajuntament, per unanimitat, va acordar: "Primer: retirar tots els qui es trobin en els xalets de Platja d'Aro, s'Agaró i cases deshabitades. Segon: fer una crida al poble perquè voluntàriament aportin tot quant pugui prescindir i tercer: si es fes necessari es procedirà a una requisa."

El 26 d'abril del 1938 des de Barcelona es redactà una carta amb l'ordre emesa per l'Ajuda Mèdica Estrangera adreçada a l'alferes Ely Salem, sotsintendent de l'AME de Vic, en què s'ordenà que s'enviés per mitjà d'una ambulància 600 mantes i 1.200 llençols a l'hospital de s'Agaró per a la seva posada en marxa immediata (Costa Naudó, 2007, p. 23).

El personal sanitari i els comandaments es van allotjar en diferents cases de la urbanització. Un testimoni oral indicà els xalets on s'instal·laren: Senya Blanca (xalet Josep Ensesa Gubert), les Arcades (Xalet Gorina), Xalet-Torre La Gacela (Xalet Sibils-Ensesa). S'ha reconstruït alguna altra ocupació d'habitatges a partir del registre de correspondència de l'Ajuntament de Castell d'Aro en els primers mesos de maig i juny. El 14 de maig del 1938 s'envià un ofici al cap superior de policia de Barcelona per demanar que "s'entreguin les claus del xalet del Dr. Sayé³ per habitar-lo provisionalment per al cap administratiu d'Hospitals Militars de Girona"⁴ i el dia 17 de maig des d'Assistència Social de l'Ajuntament de Castell d'Aro envià la contesta a l'administrador de la Clínica Militar de s'Agaró "donant la conformitat que sigui habitada la Torre Sayé pel cap administratiu dels Hospitals Militars de Girona".⁵ Com també el 9 de juny el consistori contestà el comunicat del director de la Clínica Militar de s'Agaró a la petició d'instal·lació dels inquilins de la Torre Clavell.⁶ El xalet Clavell estaria situat a la pujada de l'Església i era propietat de Narcís Clavell Massuet. Aquest dos xalets, Sayé i Clavell, no s'han pogut localitzar sobre el terreny.

3. Podria tractar-se del Dr. Lluís Sayé Sempere, famós metge tisiòleg de l'Hospital Clínic de Barcelona, que s'exilià el 1936 a París i posteriorment a Amèrica del Sud.

4. AMCP, registre de sortides, llibre de correspondència Ajuntament, núm. ordre 128.

5. AMCP, registre sortides, llibre de correspondència Ajuntament, núm. ordre 132. L'Agrupació Hospitalària Militar de las Comarques de Girona estava dirigit pel Dr. Miquel dels Sants Cunillera i Rius. Tots els centres hospitalaris de la província de Girona depenien de la sanitat militar i estaven organitzats sota aquesta denominació (Hervàs, 2004, p. 245).

6. AMCP, registre sortides, llibre de correspondència Ajuntament, núm. ordre 156.

La jove infermera holandesa Johanna Bovenkerk-Maas⁷ formà part del servei sanitari de les Brigades, que ocupà les cases de luxe de la urbanització. El tren hospital que transportà el material sanitari i els pacients des de la zona d'evacuació va trigar cinc dies i cinc nits a arribar. Segurament una part d'aquest trajecte el feren amb el tren de Girona a Sant Feliu, el Carrilet. Segons Jo, o Joppie, com se la coneixia, unes dotze cases de la urbanització es convertiren en parts de l'hospital. Tot i ser cases de luxe i tenir lavabos de marbre rosa resultaven inútils per la manca d'aigua i la mala olor que desprenien, encara que gaudissin d'espectaculars vistes.⁸ En una carta adreçada a Fredericka Martin, infermera nord-americana cap d'infermeres de l'American Hospital Unit (Guerra, 2003, p. 524), explicava a la seva arribada a s'Agaró (Costa Naudó, 2007, p. 14):

S'Agaró era un paradís, m'imagino que s'assemblaria a Beverly Hills, en miniatura, doncs les cases no eren tan grans (em sembla que catorze habitacions tenia la més gran). No hi havia piscines, ni estàtues, ni res d'això sinó jardins plens de flors i uns lavabos que eren autèntiques poesies. Fixa't: un dormitori de color verd que tenia un lavabo de marbre verd, al costat una altra habitació rosa amb el seu corresponent bany rosat, que a més tenia, una finestra en forma d'ull de bou, per on es veia el mar. Tu vares estar durant la guerra, en conseqüència, pots entendre que algú pot tornar-se tan poètic per un bany... Arribàrem de nit, les cases, els jardins a la llum de la lluna eren com un somni i recordo el comentari que va fer Tryn: "Mira aquestes cases tan maques, sembla que han de tenir vàter." Al dia següent confirmàvem que hi havia vàters, però no hi havia aigua... Teníem que agafar aigua del mar per netejar plats i netejar terres. Varen fer falta molts dies abans que les canonades tornessin a funcionar.

L'Hotel de La Platja acolliria els refugiats un any abans de la instal·lació de l'hospital i compartirien paratge amb les Brigades Internacionals. La zona era molt vigilada per protegir-los de la curiositat i molèstia dels qui buscaven menjar, ja que en disposaven amb abundància. La Taverna del Mar els servia de menjador (Jiménez,

7. Johanna Bovenkerk-Maas (Amsterdam, 1905-2005). Infermera holandesa, cap d'infermeria a l'Hospital de Villanueva de Jara. Fou destinada a s'Agaró fins a la sortida dels Internacionals. Va ser testimoni de l'enllaç entre Henry Lambert Paes, holandès, i Joaquina Colomer, natural de Sant Feliu de Guíxols, el 10 d'agost del 1938.

8. IIVSG, consulta 30.04.2018.

1995, p. 163), com molt bé recollí la fotografia de Vicenç Gandol Jordà la cua per accedir al restaurant.

L'Hospital núm. 4 de s'Agaró fou dirigit per diferents metges amb grau militar de capità metge durant el període d'abril del 1938 a gener del 1939. El personal sanitari i directors mèdics no restaven fixos en un sol hospital sinó que es movien per la xarxa d'hospitals. Molts dels intercanvis amb destí final a s'Agaró es produïren amb els establiments de Vic, Mataró i Moià (Costa Naudó, 2007, p. 15).

Entre els directors mèdics que varen dirigir la Clínica núm. 4 hi havia el Dr. Sidney Vogel, cirurgia nord-americà, que va dirigir també els hospitals de Mataró (núm. 7) i de Farners de la Selva (núm. 5) a Catalunya. Imre Beer, prestigiós cirurgia iugoslau, major, metge en cap de la XV Brigada La Internacional. Raymund Rhodes, o Rodes, metge iugoslau que també dirigí l'Hospital núm.5 de Farners de la Selva i la que seria directora dels mesos de juny i juliol del 1938 fins al gener del 1939, la Dra. Braina Rudina-Voss, psiquiatra.

Una altra funció important era la que exercien els delegats polítics, anomenats comissaris, que s'encarregaven de l'educació política dels soldats i ho feien a través d'una disciplina rígida. A part d'encarregar-se d'organitzar reunions polítiques i informatives dels esdeveniments de la guerra també havien de solucionar problemes de menjar, allotjament, ordres militars, correus i tabac. En els hospitals, el comissari polític anotava en els informes les dades personals i el seguiment de l'ideari polític del personal sanitari i mèdic. Hi feia constar els antecedents ideològics, el comportament i rendiment dels treballadors i les incidències, i es controlava si eren afins a l'ideari republicà. Un dels responsables o comissaris polítics que s'instal·là a s'Agaró fou Arnold van den Hoff.⁹ Un altre membre del comissariat, en aquest cas de sanitat, provinent de l'Hospital de Benicàssim i responsable de l'evacuació d'aquest hospital cap a Catalunya, fou l'hongarès Simon Ferencz, que va ser transferit a s'Agaró i declarat inútil, ja que havia estat ferit en una cama durant els combats del Jarama. El comissari Ferencz va ser sancionat pel

9. Arnold van den Hoff (Amsterdam, 1898-1979) va formar part del batalló Thaelmann, en què ascendí a caporal. Nomenat per l'escola del Partit Comunista per formar comissaris polítics. Hauria estat ferit durant el 1938. El seu pas per l'Hospital Militar de s'Agaró el recull l'acte de matrimoni del 10 d'agost del 1938 entre Henry Lambert Paes, holandès, i Joaquina Colomer, natural de Sant Feliu de Guíxols, en què actuà com a testimoni juntament amb la infermera holandesa Johanna Bovenkerk. La professió que consta de Van den Hoff és "responsable dels Internacionals".

servei sanitari per no haver dut a terme una bona tasca d'evacuació dels ferits i haver creat cert pànic entre el personal sanitari. Va ser evacuat cap a França l'agost del 1938 (Casañ, 2006, p. 19).

RELACIONS ENTRE L'HOSPITAL MILITAR I ELS AJUNTAMENTS DE CASTELL D'ARO I GUÍXOLS

Les relacions administratives entre Castell d'Aro i l'Hospital Militar s'establiren des de l'inici, amb la instal·lació de les autoritats militars sanitàries als xalets de la urbanització. Com a conseqüència de les primeres defuncions, a mitjan maig, es van generar uns procediments administratius de comunicació entre els dos ajuntaments. L'Hospital Militar estava situat al terme municipal de Castell d'Aro, per la qual cosa totes les defuncions es varen inscriure al registre civil de la localitat, però en la pràctica els enterraments es traslladaren al cementiri de Guíxols. Es desconeix per quin motiu es prengué aquesta decisió. L'empresa funerària Hijos de E. Gandol fou l'encarregada del trasllat. Fins i tot Vicenç Gandol signà les partides de defunció com un dels testimonis.

La documentació inèdita apareguda a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, recuperada pels tècnics,¹⁰ propietat de la funerària Hijos de E. Gandol, ha estat cabdal, ja que són dels pocs documents oficials que es conserven del pas de les Brigades Internacionals a casa nostra. Amb aquesta troballa, es reafirmà la descoberta de les dues fitxes del registre del cementiri¹¹ de dos nous noms estrangers, Carlo Bossi i Jaroslaw Feledi i la d'una tercera identitat, també inèdita: Magdalena Girth.

En aquesta documentació apareix la relació de noms dels difunts, el número de nínxol, l'andana i la secció de cementiri. S'inclouen els justificants de nínxols en propietat procedents de l'Hospital Internacional de s'Agaró. Aquests documents de la funerària Hijos de E. Gandol mostren tots els tràmits efectuats pels ajuntaments de Castell d'Aro i Guíxols, les notificacions de correspondència en el trasllat de cadàvers, els pagaments, els arbitris, el negociat de cementiris i el que és més important, el títol de propietat que s'expedí a nom de l'Hospital Militar de s'Agaró. L'Ajuntament de Guíxols, en nom del seu alcalde president, Cristòfor Sala Vila, va emetre un

10. Agraïixo aquesta informació als amics i tècnics Marc Auladell i Josep Auladell.

11. AMSFG, registre cementiri municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, H-494.

DOCUMENTOS QUE JUSTIFICAN LA PROPIEDAD DE LOS TITULARES DE LOS NICOS QUE SE RELACIONAN

Nombres	nicho n°	andana	Sección
PAUL FACARD	285	4ª	B.
AMADOR ALONSO BULLIO	285	3ª	B.
JOSÉ ANTON PEREZ	284	3ª	B.
GEORGES DALLONGEVILLE	284	4ª	B.
KEVIN DUANE	282	4ª	B.
GASCO VINCENT JUAN	282	4ª	B.
Maurice LESSENTIER	281	4ª	B.
CARLO BOSSI	280	4ª	B.
JAROSLAW PELEDI	279	4ª	B.
MAGDALENA CIRTE	24	3ª	D.

que por no conocerles parientes no se les ha extendido el correspondiente título de propiedad, pero quedan anotados como propietarios en el libro de escrituras y registro general.

procedentes del Hospital Internacional de S'Agaró

Fig. 2. Sobre inèdit amb la documentació de la Funerària Gandol e Hijos amb els justificants de cementiri. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, H-494-12.

resguard provisional a nom de l'hospital, a qui concedí els nínxols a perpetuïtat. Les despeses de l'enterrament varen anar a càrrec de l'hospital, i costaren 150 pessetes per la compra de cada nínxol i 12 pessetes per cada sepultura. El gest del consistori en la concessió a perpetuïtat exemplificà un gest d'agraïment i solidaritat envers els voluntaris que perderen la vida i a la vegada mostrava la voluntat de col·laboració entre les administracions locals i l'Hospital Militar núm. 4. (Fig. 2)

De fet, a l'hospital núm. 4, es produí una baixa mortalitat, un total de vuit persones, en comparació amb altres hospitals de sang on es practicaven cirurgies majors, com Vic o Mataró, amb 47 i 55 defuncions cadascun.

La manca de documentació de s'Agaró impedeix reconstruir una estadística per analitzar les xifres totals dels ferits hospitalitzats: nombre de ferits, malalts greus, tipus de malalties (tuberculosis, venèries, mentals), nombre per traumatismes, nacionalitat dels pa-

cients, estades de recuperació i /o la quantitat d'aquells que eren evacuats als seus països.

No obstant les fonts recullen que entre octubre i novembre del 1938 es consignaren un total de 383 ingressats: 114 americans, 68 alemanys, 57 polonesos, 54 italians, 36 canadencs, 28 anglesos, 9 cubans, 9 suïssos i 8 txecs (González, 2009, p. 80).

Entre altres nacionalitats que passaren per s'Agaró ja fos com a ferits, evacuats o personal sanitari destacariem francesos, austríacs, iugoslaus, alemanys, belgues, albanesos, turcs, romanesos, suecs, holandesos, i fins i tot un de nacionalitat xinesa adscrit al personal sanitari, Ling Fegning.

5. DIRECTORS DE L'HOSPITAL NÚM. 4 DE S'AGARÓ: DADES BIOGRÀFIQUES

Imre Beer (1905-1942). Major metge en cap. Iugoslau, d'origen hongarès. Conegut com a Goryan. Estudià medicina a Viena i després treballà en hospitals soviètics. Fou membre del Partit Comunista Iugoslau (KPJ). Va arribar a Espanya l'octubre del 1936 i com a tinent metge del batalló Thaelmann, passà a capità i després com a major metge en cap de la sanitat de la XV Brigada Internacional. Va dirigir l'Hospital de s'Agaró, tot i que desconeixem en quin període s'hi establí. Va ser un cirurgià de prestigi i fundà i publicà nombrosos escrits a *La Voz de la Sanidad* (1937-1938). S'exilià a França i passà a dirigir la sanitat al camp de concentració d'Argelers. Va tornar a la Unió Soviètica el 1940 i fou arrestat el 1941 i enviat a Odessa, on morí afusellat en un gulag durant les purgues de Stalin (Guerra, 2003, p. 403-404).

Sydney Vogel (1904-1986). Capità metge. Nord-americà, nascut a Nova York d'ascendència jueva. Es va graduar en medicina per la Michigan Medical School, Ann Arbor el 1927, amplià estudis a Berlín i exercí com a cirurgià a Nova York fins al 1936. Va arribar a Espanya el 29 de maig del 1937 i va ser nomenat capità metge de les Brigades Internacionals. Va servir a la Casa Roja de Múrcia, on va ser especialista en politraumatismes. Va ser director dels hospitals de Mataró, Barcelona, Farners de la Selva i s'Agaró. Es desconeix en quin període dirigí l'Hospital núm.4. Va tornar a Nova York el març del 1939. Durant la II Guerra Mundial va estar amb l'exèrcit nord-americà a Àfrica i Itàlia (Guerra, 2003, p. 518).

Fig. 3. Raymund Rodhes, capità metge i director de l'hospital núm. 4, primer per l'esquerra. Identificat l'any 2009 per Victòria Noguer, de Santa Coloma de Farners, voluntària a l'Hospital Militar núm. 5 de Farners de la Selva. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons i autor: Vicenç Gandol Jordà, reg. 1891.

Raymund Rhodes (1906-1960). Capità metge. Rajko Lalev Radevski, conegut com a Raymund Rhodes o Rodes, de nacionalitat búlgara. Estudià medicina a Nancy (França) i es graduà a la Universitat de Ginebra (Suïssa) el 1936. Era membre del Partit Comunista. Va arribar a Espanya el febrer del 1937 i va ser nomenat tinent metge destinat al Regiment de Tancs. L'agost del 1937 ingressà a les Brigades Internacionals i treballà als hospitals de Múrcia, Casa Roja i Pasionaria, passà per l'hospital de Conca i d'allà va ser evacuat a l'hospital de s'Agaró i més tard a Farners de la Selva Clínica núm. 5,

Fig. 4. Retrat de la Dra. Braina Olga Rudina-Penadova-Fossa-Voss. Brivpratigie-Latvian Volunteers in the Spanish Civil War / 1936-1939.

de Santa Coloma de Farners, voluntària a l'Hospital Militar Clínica núm. 5 de Farners. En la fotografia del Vicenç Gandol Jordà, on apareixen tres membres destacats de l'Hospital en un dels xalets de la urbanització de s'Agaró, Rhodes és el primer per l'esquerra (Fig. 3).

Braina Rudina / Braina Voss (1902-1973). Capitana metge. Era coneguda pel seu nom de guerra, Braina Voss o Rodin-Voss, però el seu nom real era Braina Olga Rudina Pedanova Fossa (Guerra, 2003, p. 448). També va rebre el nom de Marlena Nenadova com a agent del Comitern de Moscou¹³ (Fig. 4). Va néixer a la capital de Letònia, Riga, l'11 de juny de 1902 al si d'una família jueva molt pobra. Entre 1922 i 1927 va realitzar els seus estudis a Alemanya, a les facultats de medicina de Berlín i Friburg; es graduà com a metge a la Universitat de Viena el 1927 en l'especialitat de psiquiatria i treballà als hospitals de Viena i Berlín. Es va afiliar al Partit Comunista

on el situem per les llistes de malalts signades per ell, el juny del 1938.¹² Dirigí la Clínica núm. 5 fins a finals de desembre del 1938, quan encara trobem la seva firma en alguns justificants (Hervàs, 2008, p. 50). En acabar la Guerra Civil va estar internat al camp de concentració de Gurs (Pirineus Atlàntics), i d'allí viatjaria el 1941 a Bulgària, on va ser director de l'hospital militar de Sofia (Guerra, 2003, p. 388).

La imatge del Dr. Rhodes es va poder identificar durant una entrevista l'any 2009 gràcies a la Sra. Victòria Noguer

12. ACLS, segons el Llistat de Malalts de juny del 1938 signat pel Dr. Rhodes.

13. Brivpratigie Latvian volunteers in the Spanish Civil War / 1936-1939, 2016, consulta: 07.04.2017.

Fig. 5. Dra. Braina Rudina-Voss, directora de l'Hospital Militar, acompanyada pel que podria ser el seu marit, Alfred Bergmann. Moment captat davant de la casa de les Arcades (Xalet Gorina) i les pistes de tennis a la urbanització de s'Agaró. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons i autor: Vicenç Gandol Jordà, reg.1892.

Alemanya (KPD) el 1931 i es va casar amb Alfred Bergmann, amb la qual cosa obtingué la nacionalitat alemanya per matrimoni. Ell havia estat membre de l'Aliança dels Combatents del Front Roig, una milícia del KPD. A conseqüència de l'antisemitisme que es vivia a l'Alemanya de Hitler, el 1933 decideix refugiar-se a Iugoslàvia, on va treballar als hospitals de Zagreb i Belgrad fins al 1935. Allà també s'afiliaria al Partit Comunista Iugoslau (KPJ). Després residí a Moscou, on va estudiar a l'Escola Lenin i també treballà a l'hospital moscovita. Va ser condecorada amb la medalla Stakhanovite per la seva dedicació i esforç, el premi de més alt valor labo-

ral de l'URSS. Va arribar a Espanya el 10 de febrer del 1938 després de ser arrestada vuit mesos (1937) a Iugoslàvia per organitzar i traslladar voluntaris dels Balcans cap a Espanya.¹⁴ Quan la Dra. Rudina va arribar a Espanya treballà a l'Hospital núm. 1 d'Albacete en els quadres del Servei Sanitari Internacional (SSI), on tractà les neurosis de guerra; als hospitals de Murcia, Villanueva de Jara i Conca (Guerra, 2003, p. 449). Amb l'evacuació del territori de Llevant va ser enviada a s'Agaró cap al juliol del 1938. Hi substituï segurament Raymund Rhodes, que s'incorporà a la Clínica núm. 5 de Farners de

14. El pacte de no-intervenció subscrit per 23 països prohibia el trànsit per tot Europa dels voluntaris de tots dos bàndols. Les rutes que s'obrien per moure els brigadistes des dels seus països d'origen comportaven molts riscos de ser descoberts per les autoritats dels països que travessaven, ja que era il·legal.

Fig. 6. Dra. Braina Voss, acompanyant un dels fèretres des de l'Hospital Militar núm. 4 de s'Agaró al cementiri de Guixols. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons i autor: Vicenç Gandol Jordà, reg.1805-4.

la Selva el juny del 1938. Rudina va pertànyer al 51è Batalló de la XIII Brigada Dombrowsky, també coneguda com la de les 21 Nacions. Parlava letó, rus, alemany, serbi, francès i espanyol. La designació d'una dona per dirigir dos hospitals, el de Villanueva de Jara i el de s'Agaró, no hauria estat possible si no hagués destacat tant per la seva vàlua professional com també per ser una militant molt propera al Komitern, ja que va ascendir ràpidament del grau de tinent a capitana metge. Probablement es considera la dona letona amb més rang dins

l'exèrcit republicà. Va passar la frontera amb França i treballà exiliada en algun hospital fins que va arribar a l'URSS. Durant la Segona Guerra Mundial va pertànyer al Servei Sanitari del Socors Roig. El 1945 tornà a Riga, on va estar treballant. La seva mort es produeix el 1973 i està enterrada al cementiri jueu de Riga.

6. BRAINA RUDINA-VOSS A L'HOSPITAL NÚM. 4 DE S'AGARÓ

Va arribar a l'Hospital de s'Agaró al voltant de juny-juliol del 1938 fins segurament el moment de l'evacuació a finals de gener del 1939.

A la Dra. Braina Rudina se la pot identificar en dues fotografies de Vicenç Gandol Jordà conservades a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, una en què apareix amb el que podria ser el seu marit, Alfred Bergmann (Fig.5) i en la corresponent a la comitiva que acompanyà un dels fèretres (Fig. 6) de l'Hospital de s'Agaró al

Fig. 7. Diari *L'Autonomista* (1 de novembre de 1938). Recull la notícia del comiat de les BI a l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de S'Agaró. Arxiu Administratiu de Girona.

21 de setembre del 1938 de retirar “completament i immediata” les Brigades Internacionals, els comandaments de les Brigades varen començar la difícil tasca d'evacuació dels brigadistes.

Començaren així molts actes de comiat i d'homenatge en moltes poblacions catalanes. L'acte principal va esdevenir a Barcelona, el 28 d'octubre del 1938, quan el govern republicà organitzà una desfilada dels soldats interbrigadistes i els serveis sanitaris per la Diagonal i el Passeig de Gràcia fins a la plaça Catalunya. Va esdevenir un acte apoteòsic en què milers de barcelonins agraïren la seva lluita i el seu sacrifici.

La premsa de l'època¹⁵ recollí amb data 1 de novembre del 1938 l’“emocionant acte de comiat als ferits de les Brigades Internaci-

cementiri de Guixols, tot i que no és possible determinar amb precisió a quina de les defuncions correspon.

La seva estada sembla que es va allargar més enllà del moment de la desmobilització de les Brigades Internacionals, setembre-novembre del 1938. A partir d'aquell moment els hospitals passaren a ser gestionats per la sanitat militar espanyola.

7. RETIRADA DE LES BRIGADES INTERNACIONALS I EVACUACIÓ DE L'HOSPITAL NÚM. 4 DE S'AGARÓ

Amb l'ordre emesa pel president Negrín del

15. *L'Autonomista*, 1-11-1938, p. 1.

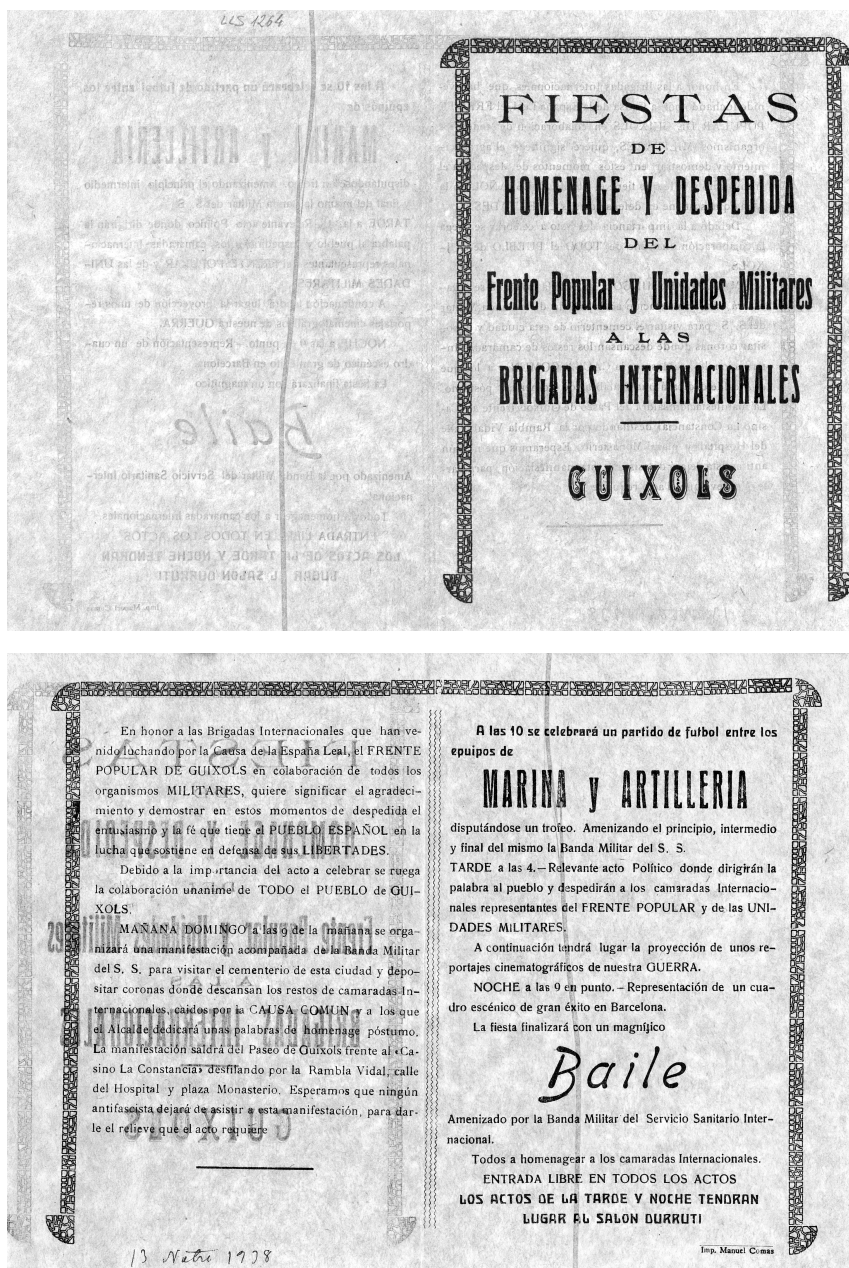

Fig. 8. Festes de celebració del comiat de les Brigades Internacionals a Guixols. La impressió va anar a càrrec de la Impremta Manuel Comas. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols. Fons Lluís Llor Sabat, reg. LLS1264.

onals" (Fig. 7) que es va celebrar el diumenge dia 30 d'octubre a l'Hospital Clínica núm. 4 de s'Agaró. L'acte fou presidit pel mateix André Marty, cap de les Brigades Internacionals, i el Dr. Cunillera, director de l'Agrupació dels Hospitals Militars de Girona. Amb ells la Dra. Braina Rudina-Voss, els comissaris, oficials i caps militars i el comissari de guerra de la clínica. La comissió dels representants de la Societat de Nacions, que és qui controlava la marxa dels interbrigadistes, visità els ferits combatents. Segons explica la crònica, s'hi feren mítings i parlaments de brigadistes en diferents idiomes. El Dr. Cunillera elogià el valor, la disciplina i l'heroïcitat i els demanà un darrer sacrifici que era el d'abandonar Espanya per així facilitar la marxa de les forces italoalemanyes. André Marty també els instà a marxar i expressava els motius del seu retorn. El govern de la República els prometia un cop aconseguida la pau, concedir-los els drets de qualsevol ciutadà espanyol, entre ells la nacionalitat, així com un diploma i una medalla de l'Exèrcit Popular de la República Espanyola. Als que haguessin resultat ferits els concediria la medalla als sofriments. Marty els animà a seguir amb la lluita contra el feixisme per la llibertat i la democràcia de retorn als seus països. Els mítings s'acabaren amb grans ovacions i l'orquestra de l'hospital tocà els himnes *La Internacional*, *els Segadors* i el de Riego, que els congregats cantaren amb el puny alçat.

La població local de Guíxols i la Vall d'Aro també celebrà els seus propis actes de comiat el diumenge 13 de novembre del 1938. Ho organitzà el Front Popular de Guíxols amb col·laboració de tots els organismes militars, i convocava tota la població que s'afegís als actes de celebració i fou publicat en un díptic en què es recollia la programació:¹⁶ *"Fiestas: Homenaje - Despedida del Frente Popular y Unidades Militares a las Brigadas Internacionales - Guíxols". "En honor a las Brigadas Internacionales que han venido luchando por la Causa de la España Leal"*. (Fig. 8)

Un pas previ als actes festius va ser la visita al cementiri i l'ofrena de flors a les tombes dels camarades internacionals *"caídos por la causa común y a los que el Alcalde dedicará unas palabras en homenaje póstumo"*. El recorregut l'amenitzava la banda militar del servei sanitari, començà al passeig dels Guíxols, davant el Casino La Constància, desfilant per la Rambla Vidal, carrer de l'Hospital i plaça Monestir. L'organització acabava avisant: *"Esperamos que ningún*

16. AMSFG. Díptic dels actes de comiat de les Brigades Internacionals. Fons Lluís Llor Sabat, reg. LLS1264,

antifascista dejará de asistir a esta manifestación, para dar relieve al acto que requiere”.

Entre els diversos actes previstos durant el dia, es va jugar al matí un partit de futbol entre la Marina i l'Artilleria, a la tarda uns actes polítics dirigits a la població i de comiat als brigadistes, una projecció d'un reportatge cinematogràfic, una representació teatral, i va finalitzar amb ball a càrrec de la banda militar del servei sanitari internacional. L'escenari on es varen celebrar aquests homenatges fou el Saló Durruti. Amb la marxa dels combatents a finals del mes d'octubre, en pocs dies el Carrilet transportà més de 800 persones (Costa Naudó, 2007, p. 15).

Tot i que manquen documents i/o testimonis que avalin la data de l'evacuació de l'Hospital, la Dra. Rudina molt possiblement es quedà fins a les darreres setmanes del gener del 1939, moment en què es produïren les tres últimes defuncions. Segons un informe confidencial de la Dra. Rudina sobre les infermeres de les Brigades Internacionals datat el 16 de desembre del 1939 dirigit al Komintern de Moscou, descriu la sortida amb la infermera letona Era Volsenec (Chamorro, AABI, p. 83), destinada a s'Agaró: “[Volsenec] era molt activa, ben qualificada. Treballà fins els darrers dies. Passà amb mi a St. Climent i a Cantallops, rebent en les darreres setmanes tots els ferits i malalts de les Brigades”. També l'acompanyà Irene Goldin (Chamorro, p. 82), una infermera nord-americana: “Esperava l'evacuació a s'Agaró juntament amb el seu marit [...], es va presentar com a voluntària [infermeres desmobilitzades] i va estar treballant fins el darrer dia. Ferma, modesta, sempre al seu lloc. Sortí d'Espanya amb mi per la frontera de Portbou el 7 o 8 de febrer del 1939”.

8. ELS NOSTRES BRIGADISTES

Per ordre cronològic de defunció es detallen les dades biogràfiques que la investigació fins aquest moment ha recollit. Algunes afortunadament han aportat molta llum, però en d'altres la informació recollida no ha pogut anar més enllà d'algun apunt. La recerca també ha volgut contextualitzar la situació política dels països d'on provenien per donar una visió més àmplia del conjunt i intentar comprendre les seves motivacions polítiques i personals.

Els nínxols del cementiri de Sant Feliu de Guíxols (Fig. 9) es poden considerar excepcionals ja que en les localitats on s'establiren els Hospitals de Sang (per exemple, Mataró, Vic, Manresa, Farners),

Fig. 9. Set dels vuit nínxols dels Brigadistes Internacionals situats a la zona B, al fons a mà dreta, darrere la capella del cementiri de Sant Feliu de Guíxols. Els cinc nínxols i les dues noves identifications de brigadistes de cantó sense làpida. Foto: Esther Bussot.

els interbrigadistes eren enterrats en fosses comunes i rares vegades s'enterraven en nínxols individuals.¹⁷

El testimoniatge de les fotografies preses per Vicenç Gandol Jordà són d'una gran rellevància documental. És a partir d'aquest fons fotogràfic on es revelen els protagonistes de la història. Possiblement empès per documentar aquells que li havien ocupat els seus béns —els banys de Sant Pol i la Taverna del Mar— (Jiménez, 1995, p. 163) va resultar ser el captador d'uns moments excepcionals.

9. LES CINC TOMBES IDENTIFICADES

PAUL FAGARD

Data de naixement: c. 1911 País: França

Data de decés: 18 de maig del 1938. Edat: 27 anys

17. En el Registre Civil de Santa Coloma de Farners es troben documentades cinc defuncions, tres registres de nínxols consten en el llibre del cementiri que era propietat de l'Ajuntament de Farners, però no es varen conservar les seves restes i acabaren dipositades en una fossa comuna. Es desconeix la data de l'exhumació.

Nínxol: núm. 285, 4a fila, zona B

La primera defunció, que es produí quasi tan aviat com s'instal·là l'Hospital, fou la del jove Paul Fagard, que morí el 18 de maig del 1938 a l'Hospital Militar de les Brigades Internacionals al terme de s'Agaró a l'edat de 27 anys. La conseqüència de la seva mort es degué a multitud de "quemadures i xectrexia greu".¹⁸

Fagard era solter i va arribar a Espanya l'any 1936. Consta l'any 1937 com a soldat de terra. Per una referència al mapa de brigadistes francesos se'l menciona el 9 de maig del 1938, amb el número 2.084, de 26 anys d'edat i amb grau de soldat, amb l'observació AF (a hores d'ara els historiadors no n'han descobert el significat).¹⁹ No s'ha trobat cap referència del batalló o brigada a què pertanyia.

Es donà per mort el maig del 1937,²⁰ però a partir de la inscripció del registre de defuncions de Castell d'Aro es verificà la seva defunció el maig del 1938.

El mateix 18 de maig, l'Ajuntament de Guíxols emeté un resguard provisional signat pel mateix alcalde Cristòfor Sala Vila, que en nom de la ciutat cedia a l'Hospital Internacional de s'Agaró el nínxol 285, secció B, fila 4 a perpetuïtat, no exempts de pagar els drets de cementiri i les despeses de l'enterrament. (Fig. 10)

GEORGES ALFRED DALLONGEVILLE

Data naixement: 24/07/1907. País: França

Data decés: 19/05/1938. Edat: 30 anys

Nínxol: núm. 284, 4a fila, zona B

Georges Alfred Dallongeville, nasqué a Courrières (Pas-de-Calais), França. Fill de Clément Émile Joseph Dallongeville i Marie Léonie Darleux, segons la partida de naixement de la Comuna de Courrières.²¹

Fou un treballador de la construcció i es casà amb Clotilde Cuffez el 31 de desembre del 1932 a Aubervilliers (Seine-Saint-Denis, Illa de França). D'aquesta unió nasqué el seu fill Rodolphe el 2 de novembre del 1933 a París. El matrimoni durà poc temps i es divorcià el 27 de febrer del 1935.

18. Registre civil Castell d'Aro, llibre de defuncions, tom XII, f. 14, núm. 10.

19. ACER, RGASPI (Moscou, fons 545, op. 6 D. 1.038), data consulta abril 2018.

20. Maitron & Pannetier, 2010, data consulta: 7 abril 2017.

21. Petit, J.M. Registres de l'Etat Civil de Courrières.

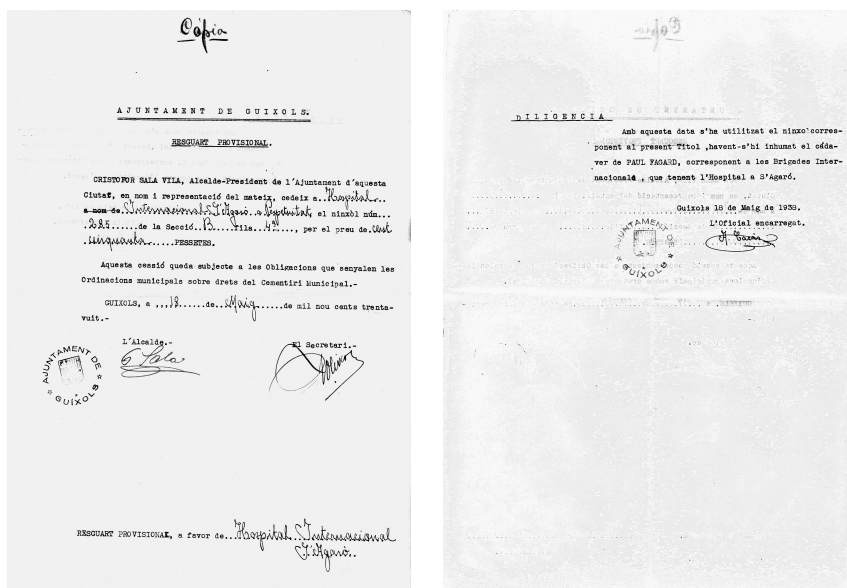

Fig. 10. Concessió del nínxol a perpetuïtat a l'Hospital Militar, corresponent a Paul Fagard. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, H-494-12.

Dallongeville —el nom apareix en segons quina documentació com a *Delongeville*—,²² marxà del seu país el 1936. Participà en la Brigada XIII, 10è Batalló, 4a companyia.²³ La XIII Brigada fou més coneguda com la Dombrowsky, que va prendre el nom del batalló anomenat Dombrowsky i que va donar nom a les Brigades 150 i la XIII BI. Aquest batalló estava compost bàsicament per majoria polonesa i balcànica, però aquesta composició es configurarà a partir del maig del 1937. Prèviament la companyia XIII es creà el desembre del 1936, composta per tres batallons coneguts com: 8è batalló Chapaiev, 10è batalló Henri Vuillemin, l'11è Louis Michel.

El 10è batalló Henri Vuillemin fou anomenat així en honor d'un jove obrer de París mort en les jornades de febrer del 1934. El batalló estava format per una majoria de francesos de la barriada obrera d'Ivry, al sud-est de París. L'agost del 1937, el batalló va ser transferit a la XIV Brigada La Marsellaise i es va dissoldre l'abril del 1938. Malauradament, Dallongeville ja no veuria reorganitza-

22. ACER, RGASPI (BDIC, mfm 880/12, 545.6.1152).

23. ACER, consulta 15.04.2018.

da aquesta XIV Brigada ja que la seva mort es produí el maig del 1938, just instal·lat l'Hospital núm. 4 de s'Agaró, a conseqüència d'una "meningitis tuberculosa".²⁴ Tot i que la mort no es produí concretament per ferides de guerra, les malalties infeccioses com la tuberculosi pulmonar, la meningitis tuberculosa (la més agressiva i letal), la febre tifoide, les pneumònies, la blennorràgia i la sífilis eren les malalties infeccioses més comunes que patien els soldats.

El sistema d'hospitals funcionava de manera que eren seleccionats prèviament segons el tipus de ferides de guerra o per malalties i traslladaven aquells malalts que ja es consideraven de tractament lent o bé declarats inútils i pendents de repatriació als seus països. En aquest cas Dallongeville pel seu estat, possiblement en el darrer estadi de la malaltia, el traslladaren a l'hospital de s'Agaró.

LA RECERCA FAMILIAR

Dallongeville fou el primer brigadista que va ser investigat a fons. La recerca havia portat a identificar el poble d'origen, que en el registre de defuncions estava mal escrit. No existia cap *Courriets*. Revisant i descartant pobles i ciutats francesos, Georges Dallongeville va ser localitzat en les *Mémoires de pierre* de Pas-de-Calais,²⁵ els monuments als morts que apareixen a les entrades dels pobles o ciutats franceses que recorden els seus vilatans caiguts en les guerres mundials, napoleòniques o colonials. Gràcies al Club de l'Histoire Local de Courrières, es va comprovar el registre de naixements de la localitat. En principi Georges estava enterrat a Courrières al panteó familiar de la família Darleux, per part de mare, on apareixia el seu nom, de manera que donaven per repatriades les seves despulles. Amb les dades del registre civil de Castell d'Aro i les fotografies del nínxol amb el seu nom era evident que mai havia retornat a França.

L. Dallongeville va quedar molt sorprès quan un dia li va arribar un correu electrònic que li demanava informació del seu avi brigadista. Era sorprenent que després de 70 anys de la seva mort algú l'esmentés. Ell també l'havia estat cercant durant molt temps però infructuosament. Havia també demanat explicacions a la seva família sovint molt contradictòries, particularment del seu avi patern i al final,

24. Registre civil Castell d'Aro, llibre de defuncions, tom XII, f. 15, núm. 11.

25. Consulta: 01.10.2009.

Vaig abandonar la tesi de si havia format part de les Brigades Internacionals. Durant tota la meua infància jo vaig beure de la seva història una mica heroica, d'un avi comunista mort per la causa del poble espanyol.²⁶

Les recerques familiars no li varen aclarir les incògnites, més aviat tot al contrari. No li volien parlar gaire del tema, com un secret de família ben guardat, intentant amagar la veritat. Al final va abandonar la cerca una mica enfadat i desenganyat. En part, el fet que el matrimoni s'hagués divorciat l'any 1935 i el fill de Georges, Rodolphe, fos molt petit quan el seu pare va morir, haurien influït en els records de família. Malauradament tampoc en posseeix cap fotografia.

DUANE KELVIN / KELVIN DUAN

Data naixement: c. 1913. País: Canadà / EUA

Data decés: 20/05/1938. Edat: 25 anys

Nínxol: núm. 283, 4a fila, zona B

Kelvin Duan, nom oficial segons el registre canadenc i nord-americà, és juntament amb Jaroslaw Feledi, un dels més joves dels brigadistes internacionals enterrats al cementiri. Segons consta en el registre de defuncions de Castell d'Aro, Duane Kelvin era natural d'"Estats Units (americà)". La causa de la seva mort va ser "amputació del muscle esquerre, embòlia".²⁷

Kelvin Duan és el nom que es troba registrat en el Memorial d'Ottawa juntament amb 1.546 persones provinents de Canadà que s'enrolaren com a voluntaris i que foren inclosos en el batalló Mackenzie-Papineau o destinats a altres batallons o bé a cossos mèdics, de comunicacions, transport o intel·ligència. És conegut que alguns voluntaris de les Brigades utilitzaven pseudònims per guardar l'anonimat o bé s'alterava l'ortografia del nom. En el cas de Kelvin i Duane-Duan apareixen alternats la posició del nom i cognom. En la llista de voluntaris dels Estats Units a la Guerra Civil espanyola que es va compilar en el 50è aniversari de la Brigada Abraham Lincoln sota la revisió dels mateixos veterans,²⁸ el recollí en com a Duane Kelvin i fins i tot hi ha recull la seva professió,

26. Informació aportada per correu electrònic.

27. Registre civil Castell d'Aro, llibre de defuncions, tom XII.

28. Tamiment Library, consulta: 11.12.2012.

mariner (Celada *et al.*, 2009, p. 480). En la darrera revisió feta per la investigació²⁹ apareix modificat com a Kelvin Duan unificant els criteris amb l'espai de recerca Canada and Spanish Civil War.³⁰

Atenent a les fonts, Kelvin Duan tenia doble nacionalitat, de professió era mariner i provenia de la província de la Colúmbia Britànica (British Columbia) i també dels Estats Units. Aquesta província del Canadà està situada a la costa oest del país, tocant a l'oceà Pacífic, limitant al sud amb els Estats Units i al nord-oest amb Alaska.

DE LA GRAN DEPRESSIÓ A L'ON-TO-OTTAWA TREK

La Gran Depressió del 1929, depressió econòmica d'abast mundial, que afectà bàsicament les economies d'Estats Units i d'Europa, va tenir també una llarga durada en el temps, fins a principis del 1940. Al Canadà el govern inicià mesures per socórrer milers d'homes que viatjaven per tot el país cercant feina. Els sous miserables que es pagaven en els camps de treball i les duríssimes condicions de vida varen ajudar a crear un moviment obrer, que va exigir al govern millors condicions socials i salarials, drets de reunió i solidarització. El govern ho va rebutjar i va prohibir el moviment obrer. Durant la dècada del 1930 el Partit Comunista de Canadà va viure un gran auge, i el govern canadenc va utilitzar els comunistes com a bocs expiatoris pels disturbis socials durant la Gran Depressió.³¹ Un dels moments més notoris de la depressió va ser quan el 1935 els líders dels sindicats van organitzar una protesta de milers d'homes solters i desocupats que varen decidir caminar cap a Ottawa, la capital, per exigir millors condicions socials, salarials, laborals i de drets bàsics dels treballadors. Aquest esdeveniment social es va anomenar On-to-Ottawa Trek. Justament la vaga es va iniciar l'abril del 1935 a Vancouver, Columbia Britànica, lloc de procedència de Duan. La policia, però, va aturar violentament la marxa a Regina, una ciutat a mig camí entre Vancouver i Ottawa, la qual cosa va provocar una radicalització dels *trekkers*. Bona part d'ells serien els que el 1936 respondrien com a voluntaris de les Brigades Internacionals, organitzats pel Partit Comunista, que va reclutar 1.300 homes per anar a defensar la lluita republicana. Les ciutats d'on sortien eren Toronto i Mont-real, arribaven a Estats Units, creuaven l'Atlàn-

29. ALBA, consulta: 23.03.2018.

30. Canada and the Spanish Civil War, consulta: 23.03.2018.

31. CBC, consulta: 01.02.2018

tic fins a França, i d'allí a París, on hi havia la seu del reclutament internacional. Des de França els voluntaris vinguts de tot arreu eren introduïts a través de rutes terrestres o marítimes de forma legal o il·legal.

LA XV BRIGADA - LA INTERNACIONAL

La XV Brigada Internacional corresponia una part a les nacionalitats anglosaxones, formades pels batallons British (britànics), Lincoln i George Washington (nord-americans) que incorporaren una part dels brigadistes canadencs, que encara no constituïen per si sols un batalló. L'altra part de la XV estava formada per nacionalitats latinoeslaves, els batallons Spanish, Galindo, Six Fevrier i Dimitrov.

El Batalló Lincoln va constituir-se com a força de xoc i quedà pràcticament aniquilat, el 27 de febrer del 1937, a la batalla del Jarama, on van perdre la vida 1.259 brigadistes de la XV Brigada. A causa de les baixes, més tard es fusionà amb el Batalló Washington per a l'ofensiva de Brunete el juliol del 1937. Aquesta batalla s'anomenà la batalla de la Set, per la gran calor i per l'escassetat d'aigua. Aquí es lliurà un dels combats més durs on estaven destinades les Brigades XIII - Dombrowsky i XV - La Internacional. Els contraatacs de les tropes franquistes després d'un gran bombardeig, varen destruir el batalló Washington en la defensa dels vèrtexs de Mosquito, després d'uns combats sagnants i cruels. La batalla de Brunete va afectar molt la moral dels brigadistes, les enormes baixes, la manca de renovació d'armament i de coordinació dels combats, provocà molt malestar i es van produir actes de desobediència i rebel·lió, amb la qual cosa els comandaments varen reaccionar amb execucions sumaríssimes i penes de reclusió en presons, camps de treball i reeducació. Però els comandaments també varen ser depurats i cessats. Ja en aquest moment països com Regne Unit, França i Bèlgica volien repatriar els seus brigadistes que estaven sent jutjats (Hurtado, 2013, p. 47).

Arran de les baixes sofertes a Brunete es reunificaren i s'unificaren els batallons Lincoln i Washington i es crea el MacKenzie-Papineau, coneguts com a Mac-Paps, des del juliol del 1937. Aquest batalló va ser possible degut a la gran aflluència de canadencs que estaven intervenint com hem dit en les anteriors batalles. Continuaren amb les campanyes de Fuentes de Ebro, octubre 1937; la ba-

talla de Terol de desembre a gener 1938; la reconquesta de Terol de març a abril del 1938; i la batalla de l'Ebre de juny a agost del 1938.

Kelvin Duan ja no viuria la batalla de l'Ebre. De fet se'l considera amb les sigles KIA, Killed In Action (caigut en combat) i les fonts el situen mort en un hospital després de perdre la cama. L'Hospital de s'Agaró no constava com un hospital on es practiqués la cirurgia major, sinó com hem dit com un centre de recuperació, on s'esperaven a ser evacuats per tornar als seus països d'origen aquells efectius declarats inútils.

Fagard, Duan i Dallongeville foren els primers brigadistes que moriren pocs dies després de la instal·lació de l'Hospital, en tres dies consecutius, 18, 19 i 20 de maig. Les fotos de Vicenç Gandol Jordà evidencien l'impacte que causaren les baixes en les files dels combatents i personal de l'Hospital de s'Agaró.

JUAN VICENTE GASCO

Data naixement: c. 1910. País: França

Data decés: 14/06/1938. Edat: 28 anys

Nínxol: núm. 282, 4a fila, zona B

De Juan Vicente Gasco no n'hem obtingut gaires dades. El seu nom apareix registrat amb diferents formes ortogràfiques, mig en francès o mig en espanyol com Juan Gasco Vincent o Juan Vincent.³² En el registre de defunció apareix com a Gasco Vincent i en el moment del seu decés tenia 28 anys, era perruquer i pertanyia al Partit Comunista francès a través del qual s'enrolaria a les Brigades Internacionals per anar a lluitar amb l'exèrcit republicà.³³ Ferit en combat, li varen amputar el fèmur dret.³⁴

MAURICE LESSENTIER

Any naixement: 1906. País: França

Data decés: 27/07/1938. Edat: 32 anys

Nínxol: núm. 281, 4a fila, zona B

32. Pannetier, C, Maitron, data consulta: 29.10.2014

33. ACER-RGASPI, Moscou, 545/6

34. Registre civil Castell d'Aro, llibre de defuncions, tom XII, f. 18, núm. 14.

Nasqué el 25 de juny de 1906 a Lió, al barri obrer de Villeurbanne (Roine). Es declarà antifeixista i s'incorporà com a voluntari a l'Espanya republicana. Va fer el servei militar a la infanteria i va assolir el grau de sergent. Es casà el 25 d'agost de 1928 a l'Ajuntament de Vaulx-en-Velin (Roine) amb Marguerite Tramezzi, nascuda a Itàlia. La parella va tenir un fill, Robert, nascut el 27 de març del 1930 a Villeurbanne. Compartien habitatge amb l'avi Attilio Tramezzi a Vaulx-en-Velin.³⁵

Lessentier, de vegades també escrit Lesentier, marxà cap a Espanya el 20 d'octubre del 1936 i s'incorporà a les Brigades Internacionals. Va arribar al grau de sergent, però es desconeix a la brigada a la qual pertanyia. Va ser condemnat a un any de presó pel Tribunal Militar d'Albacete el 21 de març del 1937 per haver estat detingut en estat d'embriaguesa. Una altra referència a aquest incident la trobem en una nota de la base d'Albacete de data 7 de setembre del 1937 on diu que va ser arrestat i portat a la fortalesa de Chinchilla, però com que els crims comesos no eren gaire greus —embriaguesa i escàndol— veien possible que la justícia l'alliberés. I així va ser, ja que es beneficià d'un permís per anar al seu país i retornà el 22 d'octubre del 1937. Sembla que va passar un temps indeterminat a Benissa, lloc on hi havia instal·lat un important hospital. Segons consta a les fitxes individuals de les llistes de voluntaris en "llars de prevenció", va ser ferit greument i va morir per aquestes ferides el 27 de juliol del 1938 a s'Agaró. La seva inhumació va tenir lloc, dos dies després, el 29 de juliol.

Aquest informe sobre les causes de la seva mort difereixen de les anotades al registre de defuncions, que donen com a conseqüència de la seva mort "tuberculosis bilateral pulmonar".³⁶ Una breu nota trobada en la documentació de Moscou parla "d'un camarada tuberculós 100/100, molt deprimit, ja no té tota la seva consciència".³⁷ Un altre cas de malaltia infecciosa, com la de Dallongeville, que qui sap, s'afegia a unes ferides prou greus per a un cos de per si debilitat.

La mort de Lessentier va ser comunicada pel capità Pierre Petit de la 1a Companyia, 10è batalló, XIV Brigada La Marsellesa, i pel comissari Armand Maurou, del batalló André Marty, mitjançant un

35. ACER-RGASPI 545.6.1039. ACER-RGASPI 545.2.142, BDIC mfm 880/48

36. Registre civil Castell d'Aro, llibre de defuncions, tom XII, f. 20, núm. 16.

37. ACER. Nota correu electrònic.

atestat. Aquest document inèdit³⁸ ens permet resseguir el punt final de la història amb la comunicació del decés al secretari de la Regió Lionesa, el camarada Airolldi³⁹ del Partit Comunista, a qui s'adreça el comunicat (Bujard, 2004, p. 6). Respecte a la notificació s'extreu molta informació respecte a l'afiliació de Lessentier al Partit Comunista, com també la seva mare molt coneguda per la seva militància al mateix partit, al barri obrer de Vaux-en-Velin. A la missiva, a més, se li adjuntaren unes fotografies del seu enterrament per fer arribar a la mare.

El fet que s'obtinguin fotografies d'un enterrament és del tot inhabitual. La hipòtesi establiria que es tractés de les mateixes imatges preses per Vicenç Gandol Jordà del seguici fúnebre. Atesos els diversos seguiments que el fotògraf feu de les marxades de comiat als camarades, tothom podia valorar la importància d'aquestes imatges (Fig. 11 i 12). Que hagués estat acompanyat fins a la seva sepultura amb tots els honors i respecte pels seus companys voluntaris oferia una imatge digna d'un heroi caigut en combat.

Seguidament, transcrivim la carta: (Fig. 13)

Al Camarada Airolldi

Secretari de la Regió Lionesa

Estimats Camarades,

Us enviem l'acte del registre del decés, del camarada Lessentier, voluntari de les Brigades Internacionals, mort a s'Agaró, el 27 de juliol 1938, així com també les fotografies del seu enterrament. Podeu si ho considereu oportú, transmetre-les a la seva mare, que és de la Regió Lionesa i que viu, Avinguda Leclerc a Vaulx-en-Velin, cantó de Villeurbanne. Ella és una coneguda militant del Partit i pensem que també és membre del Partit.

Pensant que actuareu de la millor manera en aquestes circumstàncies.

Rebeu, estimats camarades, les nostres fraternals salutacions.

38. ACER-RGASPI 545.6.1282, BDIC mfm 880/23.

39. Julien Airolldi, secretari regional, delegat pel comitè central del Partit Comunista Francès (PCF), va prendre la direcció de les Brigades i el reclutament de voluntaris dins el PC lionès i el seu transport.

Fig. 11. Fotografia molt possiblement del funeral de Maurice Lessentier. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons i autor: Vicenç Gandol Jordà, reg.1805-5.

Fig. 12 Fotografia molt possiblement del funeral de Maurice Lessentier, Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols. Fons i autor: Vicenç Gandol Jordà, reg.1805-1.

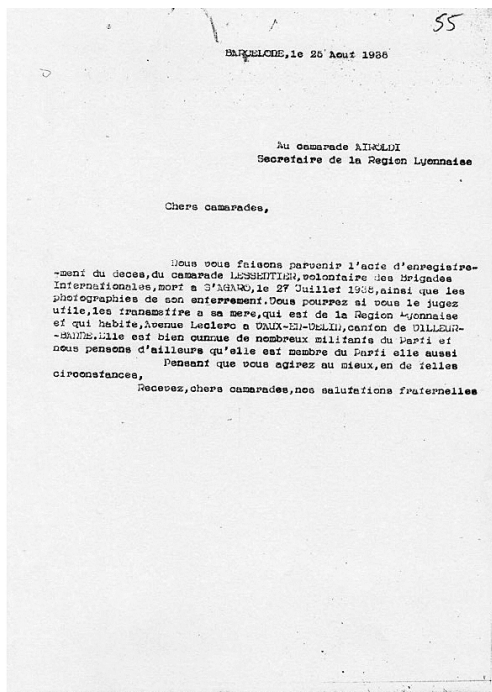

Fig. 13. Carta original de la comunicació del decés de Maurice Lessentier al cap de la Regió de Lió. Julien Airoldi, delegat del comitè central del PCF. Arxiu RGSPi-ACER.

ELS VOLUNTARIS DE LA REGIÓ LIONESA AMB L'ES-PANYA REPUBLICANA

La decidida incorporació de Lessentier en els primers mesos de la guerra, podria respondre a la iniciativa de solidaritat que despertà a la regió lionesa l'ajuda al poble espanyol. En aquesta regió es dugué a terme una gran activitat a través de comitès locals per enviar ajuda, no només humana sinó també material i econòmica.

El Comitè del Front Popular, el Socors Roig i el Partit Comunista crearen a Lió el Comitè d'Entre Aide au Peuple Espagnol i també es constituí el 1936 el Comitè International Antifasciste de

Lyon de caràcter anarquista, més tard anomenat Comité Anarcho-syndicaliste (Bujard, 2004, p. 4). D'aquí s'entén l'apunt biogràfic de Lessentier quan el defineixen com a "antifeixista".

Amb la marxa dels brigadistes de la regió es creà l'Amicale des Volontaires de la Liberté (Bujard, 2004, p. 4), que cobria les necessitats de llurs famílies, l'ajuda als ferits i invàlids a la seva tornada... si és que tornaven.

A França els sindicats obrers de la CGT de la metal·lúrgia, de la construcció, del cuir i pells arribaren a ser molt actius i organitzaren col·lectes amb l'objectiu d'aconseguir enviar un camió, una ambulància i 500 parells de sabates. I no només s'implicaren a enviar recursos materials sinó que la seva solidaritat els dugué a crear el novembre del 1936 el Comitè d'acollida pels infants d'Espanya per ajudar-los a escapar de la guerra.

Des de la regió de Lió el Comité Lyon-Valence, a iniciativa de la seu regional del Partit Comunista Francès (PCF), organitzaren l'enviament el "dilluns 10 de gener del 1938 un camió ple des de Lió de tabac, sabó, conserves, formatges, mitjons, calçotets, pull-overs, jerseis, sucre, xocolata... als quals s'hi ajunten paquets enviats per les famílies als seus [brigadistes]" (Bujard, 2004, p. 4).

La situació geogràfica de la regió de Lió feia que hi confluis molta emigració sobretot de nacionalitats suïssa, espanyola i italiana aquests darrers ja representaven el 65% de la població immigrant (Bujard, 2004, p. 5).

Per la part italiana, esdevenien emigrants polítics fugint del règim de Mussolini i juntament amb els espanyols varen ser la part més nombrosa que s'allistà a les Brigades Internacionals. Si tenim en compte que Lessentier es va casar amb Marguerite Tramezzi, d'origen italià, entendrem les fortes connexions i raons polítiques per les quals Lessentier va ser dels primers a allistar-se i també de tornar al front a finals del 1937. El mateix Julien Airoldi, delegat del comitè central del PCF, que és el qui rebé la carta de decés de Maurice Lessentier, és el que s'ocupà del reclutament d'un gran nombre de voluntaris cap a Espanya al si del mateix partit.

Maurice Lessentier no va tornar a casa. Les investigacions portades a terme no han fructificat, de moment, en la recerca dels seus descendents directes.

10. LES TRES TOMBES DESCONEGUDES

En el registre del cementiri es localitzaren dues fitxes antigues de defunció que pertanyien a dos nous noms estrangers. Podia tractar-se de dos interbrigadistes més, tot i que les dates de defunció corresponien a finals de gener del 1939. No es va registrar cap més defunció d'estrangers en els llibres oficials del registre de defunció de Castell d'Aro ni de Guíxols. Tampoc hi havia constància de fins a quina data havia estat funcionant l'Hospital de s'Agaró. Els nínxols de Jaroslav Feledi i Carlo Bossi venen a continuació del nínxol de Lessentier, la darrera defunció que es produí el juliol del 1938. Res feia sospitar que els dos nínxols de costat i sense cap identificació foren ocupats per brigadistes, ja que com hem comentat, els voluntaris varen ser acomiadats a l'octubre-novembre del 1938.

La confirmació que es tractava de dos nous brigadistes provinents de l'Hospital Militar de s'Agaró va arribar en localitzar-se la

documentació de la funerària Hijos de E. Gandol a l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols per part dels tècnics de l'arxiu, i a més s'afegia a la llista de defuncions una tercera, desconeguda fins el moment, que es produí el 31 de gener del 1939 i que corresponia a una dona, Magdalena Girth.

CARLO BOSSI

Data naixement: 31/08/1900. País: Itàlia

Data decés: 26/01/1939. Edat: 38 anys

Nínxol: núm. 280, 4a fila, zona B

Carlo Bossi era fill de Giovanni i Giuseppina Franchetti, nascut el 31 d'agost de 1900 a Travedona Monate (Varese), a la Llombardia, de professió paleta i declarat republicà. El 1924 treballà com a capatàs a Alger (capital d'Algèria) i el seu nom figura en una llista d'inscrits al Partit Republicà Italià com un activista resident a França. Durant la seva estada a la guerra sempre havia format part del batalló La Commune de París. Segons les llistes d'evacuació va entrar a França amb un comboi de ferits l'octubre del 1938.⁴⁰

El rastre de Bossi també s'ha localitzat excepcionalment a l'Hospital Militar Clínica núm. 5 de Farners a les llistes de malalts de l'1 de juny del 1938 corresponent al Batalló de Guàrdia de les Brigades Internacionals, amb graduació de soldat.⁴¹ No es té coneixença de quin tipus de ferida o malaltia tenia, però en algun moment entre juny i octubre-novembre del 1938 el devien traslladar a l'Hospital núm. 4, possiblement ja molt greu o bé declarat inútil o bé esperant la repatriació al seu país. (Fig. 14)

Les llistes d'evacuació o repatriació dels brigadistes la confeccionaren la Comissió Internacional per la Retirada de Voluntaris (CIRV) que fou creada a instància de la Societat de Nacions. Aquesta comissió, com s'ha detallat anteriorment, va visitar l'hospital de s'Agaró a finals d'octubre del 1938, en els actes de comiat. Les llistes confeccionades dels combatents no sempre resultaven ser definitives ja que en el transcurs de l'espera de la repatriació l'estat de salut dels ferits i malalts podia empitjorar. Aquest seria el cas de Carlo Bossi, que morí just el dia de la caiguda de Barcelona, el 26 de gener del 1939, però que anteriorment havia estat registrat en les llistes

40. AICVAS, consulta: 15.09.2012.

41. ACSE. Fons Brigades Internacionals. Llista de malalts de juny de 1938.

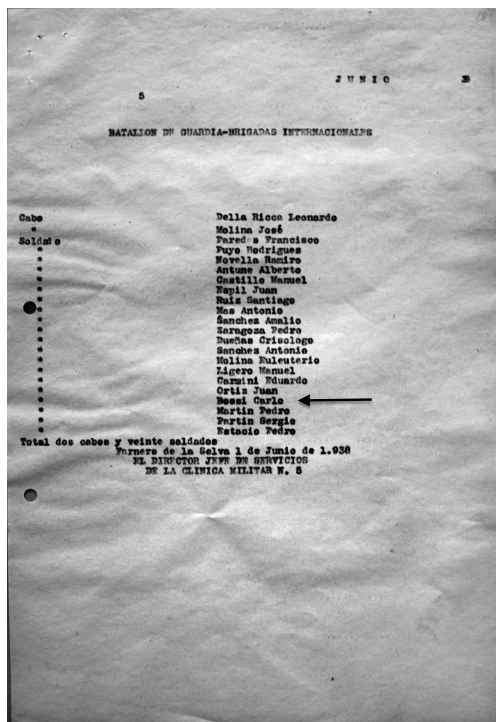

Fig. 14. Full de relació de malalts del Batalló de Guàrdia-Brigades Internacionals (juny 1938) a l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de Farners de la Selva. Arxiu Comarcal de la Selva. ACSE. Fons de la Clínica Militar núm.5 de les Brigades Internacionals.

tes d'evacuació. També s'han trobat exemples de personal sanitari, metges i infermeres, que tot i estar desmobilitzats, continuaren amb la seva tasca mèdica.

Com s'observa en el document de la funerària Hijos de E. Gandol i que a dia d'avui podem considerar com a testimoni d'un registre de defunció, l'edat de Bossi és més gran que la que correspondria per la seva biografia. Una edat amb aparença de 50 anys davant de la de 38 anys. Possiblement atribuïble a un aspecte d'un gran desgast físic i/o unes ferides insuperables. (Fig. 15)

EL CONTEXT ITALIÀ: EL CREIXEMENT DEL FEIXISME

El Partit Republicà Italià (PRI) va participar en la lluita antifeixista a finals dels anys 1920 i fou dissolt pel règim feixista juntament amb altres partits. Molts dels seus membres varen passar a l'exili i van ingressar al moviment Justícia i Llibertat. Després de treballar a l'exili, el PRI, es va unir a una concentració d'acció antifeixista i decidí enviar voluntaris en suport de l'Espanya democràtica amenaçada per la revolta militar rebel, amb el lema "*Oggi in Spagna, domani in Italia!*" del famós Carlo Rosselli (Delzell, 1953, p. 28). El secretari polític del partit, Randolpho Pacciardi, havia pensat crear

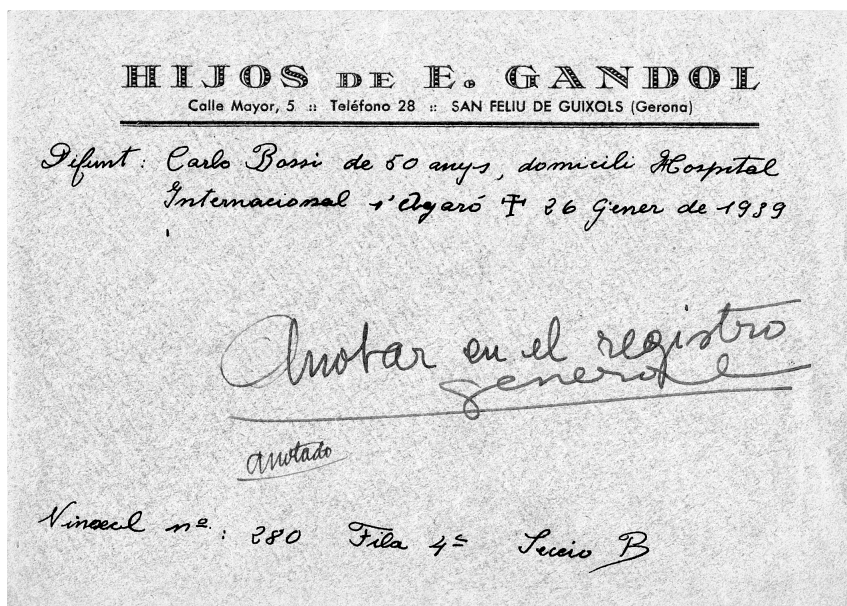

Fig. 15. Inscripció de la Funerària Gandol e Hijos de la defunció de Carlo Bossi. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guixols. Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guixols, H-494-12.

una legió italiana organitzada a l'estil dels *garibaldini*.⁴² Rosselli, ja molt conegut com a líder tant pels socialistes com pels comunistes, el 26 d'octubre del 1936 va signar a París l'acord per a la formació del Batalló Garibaldi, després Brigada Garibaldi.⁴³

Bossi hauria estat un emigrant polític, un *fuoruscito*, exiliat, com els anomenava la propaganda feixista italiana, per indicar que un italià havia abandonat el seu propi país per motius polítics o semi-polítics (Delzell, 1953, p. 4). D'aquí vindria, en llenguatge politico-històric, el terme *fuoruscitismo*, que defineix aquells opositors d'un règim o d'un govern que es veuen obligats a restablir-se a l'estranger, on continuen la lluita oberta o clandestina.

42. *Garibaldini* és el terme utilitzat per referir-se a qualsevol soldat voluntari que va formar part de les formacions dirigides per Giuseppe Garibaldi al segle XIX. Aquest terme s'ha utilitzat en diverses ocasions per designar els voluntaris de la Legió Garibaldiana dins la Legió Estrangera formada per italians que van lluitar a França durant la Primera Guerra Mundial. L'utilitzaren els voluntaris italians de les Brigades Internacionals a la Guerra Civil Espanyola i en la resistència italiana durant la Segona Guerra Mundial.

43. Treccani, *La Cultura Italiana*, consulta: 15.01.2018.

Per aquestes circumstàncies es comprèn que Bossi participés en el Batalló Comuna de Paris, XI Brigada Internacional, format per francesos i belgues però també per italians i polonesos (Hurtado, 2013, p. 14), i no en el Batalló Garibaldi. Els dos batallons combatrien junts sota la XI Brigada al front de Madrid. En funció de les baixes sofertes els batallons es desfeien i es reunificaven. En el transcurs de la guerra la XI Brigada es va unir a la XIV Brigada Internacional, La Marsellesa. A la batalla de l'Ebre s'integraria a la XII Brigada Internacional, Garibaldi, fins a la seva dissolució la tardor del 1938.

JAROSLAW HENRIKOWI FELEDI

Data naixement: c. 1906. País: Polònia

Data decés: 30/01/1939. Edat: 25 anys

Nínxol: núm. 279, 4a fila, zona B

En la reconstrucció de la biografia de Jaroslaw Feledi s'obtenen poques dades. Pel seu cognom l'ubiquem entre les nacionalitats de l'Europa central o de l'est (polonesos, eslovens, búlgars, hongaresos) que s'allistaren com a voluntaris. Un document del Komitern (Gor, 2006, p. 17) el recull com a polonès en diferents alfabet (lletí i ciríl·lic rus), obtenint de la transliteració de l'alfabet ciríl·lic que el seu nom es pronunciaria *Jaroslaw Genrikhovich Feledi*, que en polonès s'escriuria com Jaroslaw Henrikowi Feledi.

La mort de Feledi la recull un full blau de la funerària Hijos de E. Gandol on es fa constar el nom i cognom, d'edat 25 anys i domiciliat a l'Hospital Internacional de s'Agaró, la data de la mort el 30 de gener del 1939, el número de nínxol 279, fila 4a, secció B, a més de la inscripció "*anotar en el registro general*" i "*anotado*".⁴⁴

Abans d'arribar a s'Agaró, Feledi constava a les llistes d'estrangers de les Brigades Internacionals hospitalitzat a la Clínica Militar Internacional núm. 7 de Mataró i de nacionalitat polonesa.⁴⁵ Es desconeix el tipus de ferida o malaltia, tot i que la Clínica Quirúrgica núm. 7 estava especialitzada en traumatismes (Xaubet, 1991, p. 111).

Possiblement per la seva nacionalitat hauria combatut amb la XIII Brigada Internacional més coneguda com Dabrowski (o Dom-

44. AMSFG, Fons Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, H-494-12.

45. Cedobi - Microfilm (volum A-L). Brigadas Internacionales.

browski), brigada mixta d'infanteria, anomenada així en honor a Jaroslaw Dabrowski, que morí en la defensa de la Comuna de París el 1871. Els batallons més coneguts de la XIII van ser Chapaev-Czapajew, Ernest Thaelmann, Dabrowski (polonesos i espanyols), Palafox (polonesos, espanyols, balcànics) i el Rakosi (hongaresos i espanyols). Varen participar en les grans batalles de Jarama, Guadalajara, ofensiva sobre Osca, Brunete, Terol, ofensiva Aragó, i Ebre.

EL CONTEXT POLONÈS: DELS ANYS TRENTA FINS A L'ACTUALITAT

Després de la guerra russopolonesa acabada el 1921, Polònia quedà sota el comandament del dictador Josez Pilsudski amb la idea de crear una gran Polònia. El general era un anticomunista que reprimí l'activitat dels partits liberals (Guerra, 2003, p. 419). A les potències occidentals ja els estava bé un país que servís de tap a l'expansió comunista. L'any 1934 Polònia s'acostà a l'Alemanya de Hitler i a la Itàlia feixista de Mussolini i fruit d'aquestes relacions se signaria el tractat d'amistat i pacte de no-agressió. Aquest acord es trencaria al cap de quatre anys amb l'ocupació de Txecoslovàquia per Hitler i més tard la invasió de Polònia el setembre del 1939, que marcaria el camí cap a la Segona Guerra Mundial. Durant aquest temps a Polònia es va viure en el totalitarisme i l'antisemitisme. Molts jueus polonesos, fossin o no d'esquerres, s'allistaren a les Brigades Internacionals. L'antisemitisme era en general una poderosa raó per militar en el Partit Comunista, que als anys 30 va ser el més actiu en la lluita antiracista. Polònia fou el país europeu que aportà més brigadistes d'origen jueu. Foren el grup en proporció jueva més alt després dels provinents de Palestina, Romania i al mateix nivell d'Estat Units i Alemanya (Ibáñez, 2005, p. 112).

A Polònia als voluntaris els estava prohibit allistar-se a les Brigades, així que els calia viatjar abans a Txecoslovàquia com a turistes, i des d'allà emprendre el camí cap a Espanya, perquè el govern txecoslovac era afí a la República.⁴⁶ Segons els historiadors, es calcula que hi acudiren un contingent entre 4.400 i 5.000 polonesos, una de les nacionalitats més nombroses de les Brigades Internacionals.

La memòria històrica dels polonesos que participaren a les BI encara és a dia d'avui motiu de conflicte. L'any 2007 el govern de la III República Polonesa va decidir posar en marxa unes mesures per eliminar del record dels combatents i els qualificaren de traï-

46. Población, 2012. AABI, data consulta: 10.03.2018.

dors i de criminals, privant-los de les seves rendes, així com durant aquests anys han aplicat una depuració i neteja de tots els símbols comunistes dels espais públics i monuments, entre els quals es troben els dedicats al Batalló Jaroslav Dombrowski.⁴⁷

MAGDALENA GIRTH

Data naixement: c. 1899. País: desconegut

Data decés: 31 de gener del 1939. Edat: 40 anys

Nínxol: zona D, núm. 24, 3a fila

Les investigacions en diferents fonts secundàries consultades han resultat infructuoses en la recerca de Magdalena Girth, en les variants ortogràfiques com *Girth*, *Gurth*, *Gürth*. El nom s'emmarca dins l'Europa Central, es localitza als països de la República Txeca, Eslovàquia, Hongria, Alemanya, Polònia, França, Àustria i també Estats Units.

La recerca ha formulat hipòtesis de la identificació basant-se en les llistes del Servei Sanitari, infermeres i assistents sanitàries, que foren traslladades a s'Agaró. Una part de la investigació treballa en la línia que es podria atribuir a un error ortogràfic en el registre d'inscripció de la funerària.

Com explica la Dra. Braina Rudina en el seu informe confidencial al Komitern de Moscou el desembre del 1939, alguns efectius dels serveis sanitaris desmobilitzats es quedaren fins a l'últim moment. La darrera mort de l'hospital fou la de M. Girth, que morí el 31 de gener del 1939. Es desconeixen les causes de la mort. Faltaven quatre dies per a l'arribada de les tropes franquistes a la població guixolenc. Les notícies de l'acostament de les tropes, la desbandada i la sortida cap a França deixà sense efecte l'aparell administratiu. D'aquesta forma quedaren sense registrar les tres darreres defuncions al registre civil de Castell d'Aro.

Segons la inscripció de l'enterrament, Magdalena Girth havia d'ocupar l'espai d'un nínxol annex als companys brigadistes, el 278, 4a fila, zona B, però va ser corregida i assignada a una altra secció del cementiri. La zona D era anomenada "dels protestants". En referència a l'origen del cognom Girth podria ser, doncs, que la dona fos d'origen jueu. Per aquest motiu fou traslladada i per tant separada del grup de brigadistes, al nínxol 24, 3a, D.

47. *Mundo Obrero*, 2015, data consulta: 18.05.2018.

Un rebut de pagament dels drets de cementiri s'expedí a nom de l'Hospital Internacional de s'Agaró el 31 de gener del 1939, l'import del qual ascendí a 212 pessetes, 200 pessetes per la concessió i 12 pessetes per la sepultura. Aquest nínxol costà 50 pessetes més que els altres nínxols dels brigadistes.

El full blau de la inscripció de la funerària Hijos de E. Gandol i el Negociado del Cementerio del Registre del Cementiri de Guíxols resten com a únic testimoni de Magdalena o Madeleine Girth del seu pas per l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró.

Un dels principals esculls en la identificació dels brigadistes són les alteracions dels noms, bé perquè s'utilitzaven també pseudònims, que podien haver estat canviats per decisió pròpia a fi de no ser identificats per seguretat, o bé a causa d'errors en la transcripció i transliteració, que van donar lloc a nombroses variants gràfiques d'un mateix nom. Aquesta tasca de recuperació informativa i documental, des del respecte als requisits historiogràfics i documentals, és la que duu a terme el portal Sidbrint, de la Universitat de Barcelona, a l'hora de digitalitzar la memòria històrica dels brigadistes i les Brigades Internacionals.

CONCLUSIONS

A les poblacions de Sant Feliu de Guíxols i Castell d'Aro i com a epicentre l'immillorable paratge de s'Agaró, al Baix Empordà, foren testimoni d'una de les singularitats de la Guerra Civil Espanyola. La instal·lació de l'Hospital Militar Clínica núm. 4 de s'Agaró, significà l'arribada de les Brigades Internacionals a la nostra contrada. La vinguda dels estrangers, malalts, convalescents o pendents de repatriació als seus països d'origen, també provocà un impacte social per a la població local. En el seu breu pas, de sis a nou mesos, moriren vuit brigadistes. Afortunadament les seves tombes no foren objecte de profanació durant el període franquista, però sí oblidades, i han arribat als nostres dies en un estat de conservació insuficient, pendents tant d'una rehabilitació històrica com d'una dignificació de l'espai. La impossibilitat per als investigadors de trobar documentació sobre l'hospital i disposant com a únic testimoni dels registres civils de defunció de cinc d'ells a l'Ajuntament de Castell-Platja d'Aro i d'unes poques fotografies, feia difícil la tasca de reconstrucció. A l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols es troba dipositat el fons Vicenç Gandol Jordà, que consta bàsicament de material fotogràfic i algun text documental. Aquest fons ha es-

devingut cabdal per a aquest treball de recerca i representa l'únic testimoni gràfic del pas de les Brigades Internacionals pel Baix Empordà. Vicenç Gandol Jordà és l'autor de les fotografies de les comitives fúnebres i seva també és la documentació dels registres de cementiris que generà l'empresa Hijos de E. Gandol, que ha permès afegir a la llista de defuncions tres brigadistes més.

La recerca, començada fa uns quants anys, ha vist com les eines de treball per a la consulta de les fonts no només s'ha focalitzat en els arxius generals, municipals i comarcals o en els registres civils. Molts documents foren destruïts en la seva partença i una gran part d'ells acabaren dipositats a Moscou en els arxius del Komintern i dipositats al Rgaspi per ser inventariats i microfilmats. La recerca es feia complicada i durant els anys 90 del segle passat, s'establí uns acords de cooperació entre la BDIC i AVER-ACER amb el Rgaspi per microfilm-los i ser consultats a través d'aquestes entitats.

La irrupció de les noves tecnologies, la divulgació d'informació a la xarxa a través d'importantes associacions que vetllen per la memòria de les Brigades Internacionals com AABI, AVER-ACER, ALBA, entre moltes altres associacions, o portals com Sidbrint, es converteixen en eines indispensables per a la reconstrucció i progrés en els treballs de recerca, sense oblidar el més important: rescatar de l'oblit fets i persones que vingueren de tan lluny per defensar les llibertats pròpies i col·lectives.

L'IEBE té l'honor de commemorar el 80è aniversari del pas de les Brigades Internacionals per la nostra comarca i ser la primera publicació que dona a conèixer les vuit biografies inèdites. El seu llegat ens ha de servir per no oblidar el passat, per construir un present i un futur que malauradament avui dia ens recorda sovint el passat, repetint els mateixos errors. Aquesta publicació és un particular homenatge a P. Fagard, G. Dallongeville, K. Duan, J. Vicent Gasco, M. Lessentier, C. Bossi, J. H. Feledi i M. Girth.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLÓ, T. (2004-2005). "La retirada dels Internacionals". *La Guerra Civil a Catalunya(1936-1939)*. Volum 3. Barcelona: Edicions 62.
- BUJARD, A. (2004). *Les volontaires en Espagne Républicaine 1936-1939. Place et rôle de Villeurbanne et la region lyonnaise. Guide d'Exposition*. Villeurbanne: Institut CGT d'Histoire Sociale Rhone-Alpes.
- BUXEDA, G.; BUSSOT, E.; CARRERAS, J. (2015). *La Guerra Civil a Farners de La Selva: (Santa Coloma de Farners, 1936-1939): Clínica Militar Núm. 5 de les Brigades Internacionals al Balneari Termes Orion*. Santa Coloma de Farners: Ajuntament, Generalitat

- de Catalunya, Departament de Cultura.
- CASAÑ, G. (2006). "Evacuación del Hospital de las Brigadas Internacionales de Benicàssim a Cataluña (Guerra Civil 1936-1939)". < <http://www.aulamilitar.com> > [consulta: 04.10.2010].
- CELADA, A.R.; DE LA ALEJA, M.; PASTOR, D. (2009). *Los Internacionales: English-Speaking Volunteers in the Spanish Civil War*. L'Hospitalet de Llobregat: Warren & Pell.
- CLARET, J. (2016). *Breve historia de las Brigadas Internacionales*. Madrid: Catarata.
- COSTA NAUDÓ, M. (2007). "Los hospitales internacionales de Vic, Mataró, S'Agaró. Apuntes para una investigación". Dins Celada, A.; Pastor García, D.; Lopez Alonso R.M. *Las Brigadas Internacionales: 70 años de memoria histórica*. Salamanca: Amarú Ediciones, p. 115-130.
- DELZELL, C.F. (1953). *Il Fuoruscitismo Italiano dal 1922 al 1943*. < <http://www.italia-resistenza.it> > [consulta: 30.12.2017].
- GUERRA, F. (2003). *La medicina en el exilio republicano*. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá.
- GONZÁLEZ, M. (2009). *Las Brigadas Internacionales (Guerra Civil Española 1936-1939): su Paso y Estancia en Catalunya*. Barcelona: PPU.
- GOR, Dr. Poland Additional part3- dr. Gor. Archives European Reading Room-Communist International (Comintern) Archives Project. < www.loc.gov/rr/european > [consulta: 18.11.2015].
- HERVÀS PUYAL, C.:
 (2004) *Sanitat a Catalunya durant la República i la Guerra Civil. Política i Organització sanitàries: L'impacte del conflicte bèl·lic* < www.tdx.cat > [consulta: 15.01.2018].
 (2008a) *Hospitals de Sang a Catalunya durant la Guerra Civil (1936-1939). Visió de Conjunt: Metodologia de Recerca*. Gimbernat (vol. 50, 63-67). < www.raco.cat > [consulta: 15.01.2018].
 (2008b) "La Clínica Militar núm. 5: un hospital de les Brigades Internacionals a Santa Coloma de Farners (1938-1939)". *Quaderns de la Selva*. Centre d'Estudis Selvatans.
- HUBER, P. (2010). *Los voluntarios suizos en la Guerra Civil española: diccionario biográfico*. Guadalajara: Silente.
- HURTADO, V. (2013). *Las Brigadas Internacionales - Atlas de la Guerra Civil Española*. Barcelona: DAU.
- IBÁÑEZ SPERBER, R. (2006). *Judíos en la Brigadas Internacionales. Algunas consideraciones*, < dialnet.unirioja.es > [consulta: 15.01.2018].
- JIMÉNEZ, A. (1995). *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Col·lecció: Estudis Guixolencs. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament.
- MAITRON, J., PENNETIER, C. (2010). *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*. Jean Maitron. < maitron-en-ligne > [consulta: 10.02.2018]
- POBLACIÓN, F. (2012). *Las fotos de Rosenstein y los Quijotescos Brigadistas Polacos*. < <http://www.brigadasinternacionales.org> > [consulta: 10.03.2018]
- VIDAL MORENO, B. (2015). *Catálogo comentado de las obras de Rafael Masó en la urbanización de S'Agaró*. < diposit.ub.edu > [consulta: 01.04.2017].
- XAUBET, J. (1991). *Les Brigades Internacionals a Mataró durant el darrer any de la Guerra Civil (1938)*. < www.raco.cat/index.php > [consulta: 14.05.2014]

ARXIU CONSULTATS

ACSE. Arxiu Comarcal de la Selva
 AHG. Arxiu Històric de Girona
 AMCP. Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro
 AMSFG. Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

FONTS CONSULTADES

- AABI. Asociación Amigos de las Brigadas Internacionales. < www.brigadasinternacionales.org > [consulta: 01.03.2018].
- ACER. Amis des Combattants en Espagne Républicaine, Dictionnaire des Brigades Internationales, volontaires français et immigrés en Espagne (1936-1939). < www.acer-aver.fr > . [consulta: 15.04.2018].
- AICVAS. Associazione Italiana Combattenti Volontari Antifascisti di Spagna. < <http://www.aicvas.org> > [consulta: 18.08.2012].
- ALBA. Abraham Lincoln Brigades Archives. < www.alba-valb.org > [consulta: 20.03.2018].
- Autonomista, L'*, 1 de novembre del 1938. < xacpremsa.cultura.gencat.cat > [consulta: 11.05.2017].
- AVER. Amicale des Volontaires de l'Espagne Républicaine. < www.brigadesinternacionales.fr > . [consulta: 15.04.2018].
- BDIC. Bibliothèque de Documentation International Contemporaine. < www.lacontemporaine.fr > [consulta: 25.01.2018].
- Brivpratigie Latvian volunteers in the Spanish Civil War 1936-1939. < www.brivpratigie.wordpress.com > [consulta: 07.04.2017].
- Canada and the Spanish Civil War - Virtual Research Environment of Canadian Cultural History About the Spanish Civil War < www.spanishcivilwar.ca > [consulta: 23.03.2018].
- CBC. < www.cbc.ca/history > [consulta: 23.03.2018].
- CEDOBI. Centro Documental Memoria Historica (Salamanca). Brigadas Internacionales: relación alfabética de extranjeros en las Brigadas Internacionales, 1938 < www.brigadasinternacionales.uclm.es > [consulta: 22.02.2017].
- España Roja. < www.eroj.org > [consulta: 01.02.2018].
- Geneanet, Geanology. < en.geneanet.org > [consulta: 01.05.2018].
- Hospitals de Sang de Manresa. < arxiu.memoria.cat > [consulta: 28.02.2018].
- IG spanienfreiwillige: die Schweizer Freiwilligen von A-Z. < www.spanienfreiwillige.ch > [consulta: 01.11.2017].
- IIVSG. International Instituut Voor Sociale Geschiedenis. Nederlandse vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog < spanjestridders.nl > [consulta: 30.04.2018].
- Le Maitron Dictionnaire Biographique Mouvement Ouvrier Mouvement Social. < <http://maitron-en-ligne.fr> > [consulta: 01.09.2017].
- Memoires de Pierre en Pas-de-Calais. < memoiresdepierre.fr > [consulta: 18.10.2009].
- Metges Catalans a l'exili. < www.metgesalexili.cat > [consulta: 23.03.2018].
- MyHeritage. < www.myheritage.es > [consulta: 30.03.2018].
- Mundo Obrero*. < www.mundoobrero.es > [consulta: 18.05.2018].
- Revista de S'Agaró*, 1935. < xacpremsa.cultura.gencat.cat > [consulta: 11.05.2017].
- Sidbrint, Memòria Històrica Brigades Internacionals. < sidbrint.ub.edu > [consulta: 25.05.2018].
- Tamiment Library, New York University Abraham Lincoln Archive Brigades, < www.nyu.edu/library/bobst/research/tam/alba_names.html > [consulta: 11.07.2012].
- The Friends and Veterans of the Mackenzie-Papineau Battalion. < www.web.net/~macpap > . [consulta: 20.03.2018].
- Treccani Enciclopèdia. La Cultura Italiana. < www.treccani.it > [consulta: 15.01.2018].